

Svoboda in kapitalistična družba

Neoliberalizem, prekarno delo in svoboda v današnji družbi

David Zupan

Marec 2023

PODROČJE: Sociologija

MENTOR: dr. Matjaž Poljanšek

IZVLEČEK

Živimo v družbi, kjer kolektivne vrednote upadajo, vedno bolj pa se poudarjajo individualizem in zaslužek. Vse to je prinesel kapitalizem, bolj drastične razmere pa je nato ustvaril še neoliberalizem. S pojavom neoliberalizma se je država morala vse bolj umikati iz gospodarstva in ustvarjati vedno bolj odprto ekonomsko politiko, kjer svoboda presega meje. Tako so se v družbi pojavili novi problemi, izmed katerih je gotovo tudi prekarnost. Slednja postaja z neoliberalizmom vse bolj pogosta, kar pa ustvarja populacijo, ki nima socialne varnosti, iz tega naslova pa se povečujejo tudi družbene razlike. Če zelo grobo gledamo na odnos med delodajalci in prekarci, bi lahko rekli, da so delodajalci razred vladajočih, prekarci pa na nek način novodobni podložniki.

Ključne besede:

Svoboda, prekarnost, neoliberalizem, varnost, delodajalci, prekariat

ABSTRACT

We live in a society in which collective values are in decline, and individualism and profit are increasingly emphasised. All of this was brought in with the development of capitalism and then neoliberalism created an even more drastic situation. With the emergence of neoliberalism, the state has had to withdraw more and more from the economy and create a more open economic policy where financial freedom transcends borders. This has given rise to new problems in society, with precarious work being one of these. This work concept is becoming increasingly common within neoliberalism, which is creating a population that lacks income security and social benefits. As a result, social disparities are increasing. If we look at the relationship between employers and precarious workers generally, we could say that employers are the ruling class and precarious workers are, in a sense, the modern-day servants.

Key words:

Freedom, precarity, neoliberalism, security, employers, the precariat

Kazalo vsebine

1. UVOD.....	4
1.1. Neoliberalizem	4
1.2. Prekarno delo.....	5
1.2.1. Oblike prekarne zaposlitve.....	7
1.3. Svoboda.....	12
1.3.1. Ekonomska svoboda	16
2. EMPIRIČNI DEL	18
2.1. Hipoteze	18
2.2. Zbiranje podatkov	18
2.2.1. Anketa	18
2.2.2. Intervju	18
2.3. Preverjanje hipotez	19
2.3.1. Hipoteza 1	19
2.3.2. Hipoteza 2	22
2.3.3. Hipoteza 3	24
2.3.4. Hipoteza 4	25
2.3.5. Hipoteza 5	27
3. ZAKLJUČEK.....	30
Bibliografija	31
PRILOGA	33
Intervju – Borut Brezar.....	33
Intervju – Teja Borovnik	39

KAZALO SLIK

Slika 1: Grafikon 56.000 delovno aktivno prekarno zaposlenih v Sloveniji 2019 (vir: SURS)	9
Slika 2 Tortni prikaz odgovorov na vprašanje: Ali veste kaj pomeni prekarnost.....	19
Slika 3 Struktura delovno aktivnega prebivalstva (Brezar, Gibanje za dostojno delo in socialno družbo, 2018).....	23
Slika 4 Ali poznate pojem neoliberalizem?	26
Slika 5 Koliko bi se po vašem mnenju država morala vpletati v (svobodni) trg?.....	26
Slika 6 Kako pomembna je za vas ekonomska svoboda?	28
Slika 7 Ali mislite, da je v demokratični družbi nujno potrebna kapitalistična ureditev?	28
Slika 8 Ali bi zamenjali trenutni ekonomski sistem (kapitalizem/neoliberalizem)?	28

KAZALO TABEL

Tabela 1 Ali ste kdaj bili v kateri koli od spodaj navedenih oblik zaposlitve?	20
Tabela 2 Kaj je značilno za zaposlitev za krajši delovni čas?	20
Tabela 3 Kdaj je študentsko delo definirano kot prekarno delo?.....	21
Tabela 4 Katere varnosti manjkajo prekarnemu delavcu?	21
Tabela 5 Koliko bi se po vašem mnenju država morala vpletati v (svobodni) trg?	27

1. UVOD

V raziskovalni nalogi smo ugotavljali, kako se je z razvojem kapitalizma in pojavom neoliberalizma, svoboda prebivalstva zmanjšala oziroma je le-ta navidezna. Po mnenju mnogih strokovnjakov se v postmodernih družbah uporabljajo razne oblike prekarnosti, ki silijo posameznika v izbiro zaposlitve. Posameznikova eksistenca je odvisna od opravljanja takšnih del, kljub temu da mu le-to ne zagotavlja socialne varnosti. Kapitalizem in znotraj njega neoliberalizem, sta na trgu dela prinesla veliko sprememb, ki pa nosijo razne posledice. Ena izmed teh je tudi prekarnost, ki lahko predstavlja resen problem postmodernih družb. Prekarnost je zapleten problem, katerega definiranost tudi med teoretiki ni povsem jasna. Pri prej omenjenih spremembah, je ena glavnih ravno odnos oziroma razmerje med delojemalcem in delodajalcem. Slednji se poslužujejo vedno novih načinov pritiska, saj potrebujejo čim bolj učinkovito delovno silo, ki bo ustvarila čim večji dobiček. S tem pa so se meje svobode zabrisale. Če je v preteklosti pomanjkanje svobode velik problem, pa je v modernih družbah ravno obratno. Le-te je morda preveč. Načela liberalizma, ki bojo v nadaljevanju razložena, ustvarjajo individualistično družbo, kjer je svoboda, predvsem ekonomska, tako rekoč neomejena. Zahteve po vedno večjem umiku države iz gospodarstva, slabijo družbeno kolektivnost, prav tako pa tudi odnos med delodajalci in delojemalci. Zaradi omenjenih problematik, smo si postavili nekaj hipotez, s katerimi bomo raziskovali probleme, ki jih prinaša današnja globalna politika.

1.1. Neoliberalizem

Izraz neoliberalizem je bil prvič uporabljen leta 1938, na konferenci v Parizu. Izraz so skovali ekonomisti Friedrich August von Hayek, Wilhelm Röpke, Walter Eucken in drugi. Filozof Oskar Negt je trdil, da je neoliberalizem kapitalizem, ki je osvobojen vseh demokratičnih družbenih prepovedi in pomislekov. Nemški profesor Elmar Altvater je trdil enako. Po njegovem so vsa področja življenja v neoliberalistični družbi podvržena tržni logiki, logiki optimizacije in individualnemu maksimiranju dobička. Posameznik ni več samo posameznik, temveč postane podjetnik. Oseba je enako podjetje, ki se kot podjetje optimizira in ki gleda sebe in druge z zornega kota denarja (Stark, 2011).

Čeprav pogosto uporabljamo misel, da je trenutna politično-ekonomska ureditev najboljše, kar lahko dosežemo, pa se ne zavedamo, da obstaja tudi več vrst kapitalizma. Neoliberalistični kapitalizem, kateremu sledijo mnoge moderne države razvitega sveta je le ena oblika omenjenega. Zanj je predvsem značilen šibek javni sektor in s tem posledično nizka obdavčitev visokih dohodkov (Cetinski, 2015).

»Najprej na trgu: manj javnega sektorja pomeni več trga tudi v dejavnostih, kot sta šolstvo in zdravstvo, in obratno. In drugič, v socialni strukturi prebivalstva: v neoliberalnem kapitalizmu so bogati veliko bolj bogati in revni bolj revni, kot je to v kapitalizmu, ki ga tu označujemo kot socialnega.« (Cetinski, 2015)

Nasprotje neoliberalizma je socialni kapitalizem, ki ima močno razvit javni sektor in močno obdavčuje predvsem visoke dohodke. S tem ne veča razlik med družbenimi položaji, temveč jih zmanjšuje. V vsaki kapitalistični družbi sta prisotni obe obliki, a se ena pojavlja v bolj dominantni obliki druga pa v bolj marginalni obliki. Za primer lahko vzamemo ZDA in pa skandinavske države. Oboji imajo prisotni obe obliki kapitalizma, so pa ZDA za razliko od skandinavskih držav usmerjene strogo v neoliberalistično politiko in vedno bolj zanemarjajo socialno državo (Cetinski, 2015).

Za slovensko ekonomsko politiko je ključna socialistična podlaga iz bivše države SFRJ, v kateri je Slovenija pomembno prispevala h gospodarstvu. Po razpadu SFRJ je Slovenija sledila zgledu socialne države in si v prvem desetletju potrdila sloves uspešnega prehoda. Toda po vstopu Slovenije v evroobmočje leta 2004, je ekonomska politika vedno bolj dobivala podobo neoliberalističnega kapitalizma kot pa socialnega. Razlike med slednjima je povečala še gospodarska kriza, ki je izbruhnila 2008 in slovensko javnost še bolj razdelila v odnosu do ekonomske politike.

1.2. Prekarno delo

Čas globalizacije (1975–2008) je bilo obdobje, ko so finančniki in neoliberalisti razvili globalno tržno ekonomijo, ki je temeljila na tekmovalnosti in individualizmu. S tem pa se ni množično razširilo (globaliziralo) le gospodarstvo, temveč tudi prekarnost. Še posebno je v ospredje prišel konkurenčni pritisk novo industrializiranih držav, kot sta Kitajska in Indija, saj so te države nudile legalno izkoriščanje poceni delovne sile. Bolj kot se je širilo gospodarstvo, bolj so se širile tudi fleksibilne oblike zaposlovanja. S slednjimi so vsa tveganja in negotovosti zaposlitve nase prevzeli delavci (delojemalci), saj so zaradi nizkih plač in nerednega delovnega časa vse bolj nemočni pri uveljavljanju svojih pravic (Standing, 2014, str. 43). Kakor pravi Laporšek, je hitra rast atipičnih oblik dela posledica sprememb v gospodarskem okolju, ki od podjetij zahteva hitro odzivanje in prilagajanje spremembam na trgu (Hadžisulejmanović, 2021, str. 7)

Ne le, da so prekarni delavci socialno manj varni, ampak tudi delajo v težjih delovnih pogojih ter se ne udeležujejo raznih izobraževanj na področju varnosti in zdravja pri delu. To vodi delavce v socialno negotovost in stres, ki pa lahko na dolgi rok pripeljeta do duševnih motenj (depresija, anksioznost,...). Slednja korelacija med prekarnim delom in duševnimi motnjami, kot posledico socialno negotovosti, je bila dokazana, kljub temu pa se razne oblike prekarne dela povečujejo. Ljudje, ki imajo kakršnokoli obliko negativne zaposlitve in živijo v gospodinjstvih z nizkimi ali srednjimi dohodki, imajo dva do trikrat večjo verjetnost, da tesnoba z dela posega v zasebno in družinsko življenje. Prav tako so delavci z negotovo zaposlitvijo bolj izpostavljeni težjemu preživljanju in primanjlovanju denarja pri nakupu hrane v primerjavi z delavci, ki imajo varno zaposlitev v istem dohodkovnem razredu. (Hadžisulejmanović, 2021, str. 7-8).

Prekarno delo je nastalo iz temeljev neoliberalističnega načela fleksibilnosti dela. To je pomenilo, da so oblasti začele uvajati razne spremembe, kot so fleksibilnost plač,

fleksibilnost delovne sile (lažji premik delovnega položaja delavca), časovna fleksibilnost (spremenljiv in nedoločen delovni čas), fleksibilnost lokacije (delo zunaj podjetja – tudi doma) in pa fleksibilnost števila (spreminjanje števila zaposlenih in delovnih ur, ki so potrebne v določenem trenutku). Z večanjem fleksibilnosti na vseh področjih se je manjšala varnost zaposlenih. Ker pa so z večjo konkurenco, ki je posledica globalizacije, podjetja med seboj vedno bolj tekmovala, so s tem večala fleksibilne oblike delovnih razmerji. Ta so naposled prinesla tudi razkorak med revnimi in bogatimi – bogati so bogateli vedno bolj, revni pa so izgubljali zmerom več (Hadžisulejmanović, 2021, str. 10). Nemški sociolog Ulrich Beck je širjenje takšnega prožnega zaposlovanja poimenoval »brazilizacija zahodnih družb«, saj je po njegovem mnenju negotovost, ki je bila nekoč značilna le za nerazvite tretje države, prešla v razvite (post)moderne družbe, katere Beck vidi kot družbe tveganja (Beck, 2000, str. 19). Zaradi takšnega načina življenja, socialne varnosti in izpostavljenosti revščini Standing uvršča takšne delavce na dno statusne lestvice moderne družbe. Ta razred je po prekarnem delu imenoval »prekariat« (Hadžisulejmanović, 2021). Kot pravi je prekarno delo pot do drugorazrednega državljanstva z okrnjenimi pravicami. To jim otežuje karierni razvoj, saj imajo slabši nadzor nad svojim delom, pogosto pa morajo sprejeti tudi zaposlitve z nižjim dohodkom, kot bi bilo njihovi izobrazbi primerno (Standing, 2014).

Prekarnost lahko nastopa v različnih oblikah. Zato sta Gerry and Jenine Rodgers opredelila štiri značilnosti, ki povezujejo različne oblike prekarne dela. To so:

1. kratkoročnost trajanja zaposlitve oz. visoka verjetnost prekinitve delovnega razmerja
2. pomanjkanje nadzora nad delovnimi pogoji
3. izguba varnosti zaposlitve (pravna varnost zaposlenih, možnost sindikalnega zastopanja, socialna varnost ipd.)
4. nizki dohodki (pod mejo revščine) oz. nenehna nevarnost zdrsa pod mejo revščine (Hadžisulejmanović, 2021, str. 14)

Nekaj podobnega pravi tudi Kanjuo Mrčela:

»Prekarnost definiramo široko in kvalitativno, kot odklon od tega, kar je civilizacijsko soglasje o človeka dostojnemu življenju in je zato razprava o prekarnosti razprava o kakovosti življenja, ki ga od antičnih do najnovejših oblikovalk in oblikovalcev javne razprave o človeku in družbi definiramo kot »dobro življenje.« (Poglajen, Tekavčič, Kanjuo Mrčela, & Türk, 2021, str. 353)

Sociolog Gorazd Kovačič pa je pravno in sociološko prekarnost definiral naslednje:

1. Pravna definicija: *»ta kot prekarne označuje vse pravne oblike dela, drugačne od zaposlitve za nedoločen čas, ki velja za normalno. Po tej opredelitvi je samozaposlenost skupaj s zaposlitvijo za določen čas, agencijskim delom, študentskim delom, delom po civilnopravnih ali avtorskih pogodbah in še nekaterimi*

oblikami pogodb o delu po definiciji prekarna. Če razumemo prekarnost na tak način, jo lahko enačimo s pojmom atipičnih oblik dela.» (Juren, in drugi, str. 8)

2. Sociološka definicija: *»ta se nanaša na več družbeno-ekonomskih lastnosti položaja posameznika. V sociološki literaturi se prekarnost najpogosteje povezuje z negotovostjo. Prekarni delavci na primer pogosto živijo v negotovosti glede tega, kako dolgo bodo še lahko delali pri istem delodajalcu, kakšen bo v prihodnosti njihov prihodek itd.« (Juren, in drugi, str. 8)*

Čeprav je prekarno delo postalo standard modernih družb in postaja vse večji družbeni problem, pa lahko njegov začetek poiščemo daleč v zgodovini. Kalleberg je trdil, da se je takšna oblika dela razvila ob uvedbi plačane zaposlitve, kot primarni vir preživetja. Se pa je prekarno delo množično povečalo v 20. stoletju, še posebno pa v 21. stoletju. Pierre Bourdieu je videl tako imenovani "précarité", kot izvor problematičnih družbenih vprašanj v 21. stoletju, saj ima prekarno delo daljnosežne posledice, ne samo na naravo dela, delovna mesta in izkušnje z delom ampak tudi na ravni posameznika (stres), na ravni družbe (družina, skupnost) in na politični ravni (stabilnost, demokratizacija) (Kalleberg, 2009, str. 2)

Črt Poglajen pravi, da je izvor prekarnosti v Rimskem imperiju.

»Besedo 'precarius' iz katere je beseda 'prekarnost' izpeljana, bi prebivalci Rima prevedli kot »izprošen« oziroma »priberačen« (Poglajen, 2017).

Prav tako je izpostavil širšo in ožjo definicijo prekarne dela.

1. Ožja definicija prekarnosti razume vsa dela kot prekarna, ki so v popolnosti odvisna od trga. Torej gre za vsa zaposlitvena razmerja, ki izhajajo iz samostojnega podjetništva in civilnih pogodb, kjer ni nikakršne varnosti, saj so delavci sami odgovorni za pokojninsko in socialno zavarovanje, obenem pa so odvisni od naročnikov. (Hadžisulejmanović, 2021, str. 16)
2. Širša definicija prekarnosti razume vsa dela kot prekarna, ko delo ne omogoča enake varnosti, kot to zagotavlja za delavca zaposlitev za nedoločen čas. Poleg zgoraj omenjenih zaposlitvenih razmerij, ta definicija dodaja še delo za določen čas, delo za krajši delovni čas in agencijsko delo (avtorske pogodbe). Pri slednjih vrstah dela imajo delavci večinoma urejeno socialno in zdravstveno zavarovanje, a so v veliki meri bolj podrejeni delodajalcu, od katerega je odvisno ali se bo pogodba podaljšala ali ne. (Hadžisulejmanović, 2021, str. 16)

1.2.1. Oblike prekarne zaposlitve

Standing opisuje prekariat tako, da se slednji sestoji od ljudi, ki jim manjka sedem z delom povezanih varnosti. Slednje so bile po svetu zagovarjane predvsem s strani social-demokratskih strank, delavskih strank in sindikatov, vse od druge svetovne vojne dalje.

1. **Varnost na trgu dela** – Ustrezne možnosti za zaslužek (na večji ravni se to interpretira kot vladna zaveza oziroma zaprisega k zaposlitvi za polni delovni čas)
2. **Zaposlitvena varnost** – Zaščita pred neutemeljenim (samovoljnim) odpuščanjem, predpisi o zaposlovanju in odpuščanju, denarna kazen s strani delodajalca zaradi neizpolnjevanja obvez ali neupoštevanja pravil delavca itd.
3. **Službena varnost** – Sposobnost in zmožnost ohranitve zaposlitvene niše, ter možnosti za družbeno mobilnost "navzgor" (promocijo) v smislu statusa in dohodka.
4. **Delovna varnost** – Zaščita pred nezgodami in boleznimi pri delu, na primer s predpisi o varnosti in zdravju pri delu, omejitvami delovnega časa, nočnim delom, določen čas za premor ter nadomestilom za nesreče.
5. **Varnost razvijanja spretnosti** – Priložnost za pridobivanje veščin skozi vajeništva, zaposlitvenega usposabljanja itd. ter priložnosti, kjer lahko delavec izkoristiti svoje kompetence.
6. **Dohodkovna varnost** – Zagotovitev ustreznega stabilnega dohodka, zaščenega z npr. mehanizmom minimalne plače, indeksacijo plač, celovito socialno varnostjo, progresivno obdavčitvijo za zmanjševanje neenakosti in z dodatkom za nizek dohodek (socialno varstveni prejemki).
7. **Varnost pri zastopanju (predstavniška varnost)** – Možnost uveljavljanja skupnih stališč na trgu dela, na primer prek neodvisnih sindikatov, s pravico do stavke.

Zgoraj omenjenih sedem varnosti so odsotne v vseh oblikah prekarnih zaposlitvenih razmerjih. V Sloveniji prekarne zaposlitve opredeljujejo Zakon o delovnih razmerjih, Obligacijski zakoniki in Zakon o avtorskih in sorodnih pravicah, in sicer omenjajo naslednje: zaposlitev za krajši delovni čas¹, zaposlitev za določen čas², avtorska pogodba³, agencijsko delo⁴, podjemna pogodba⁵, samozaposlitev, študentsko delo in pripravništvo (Hadžisulejmanović, 2021, str. 18).

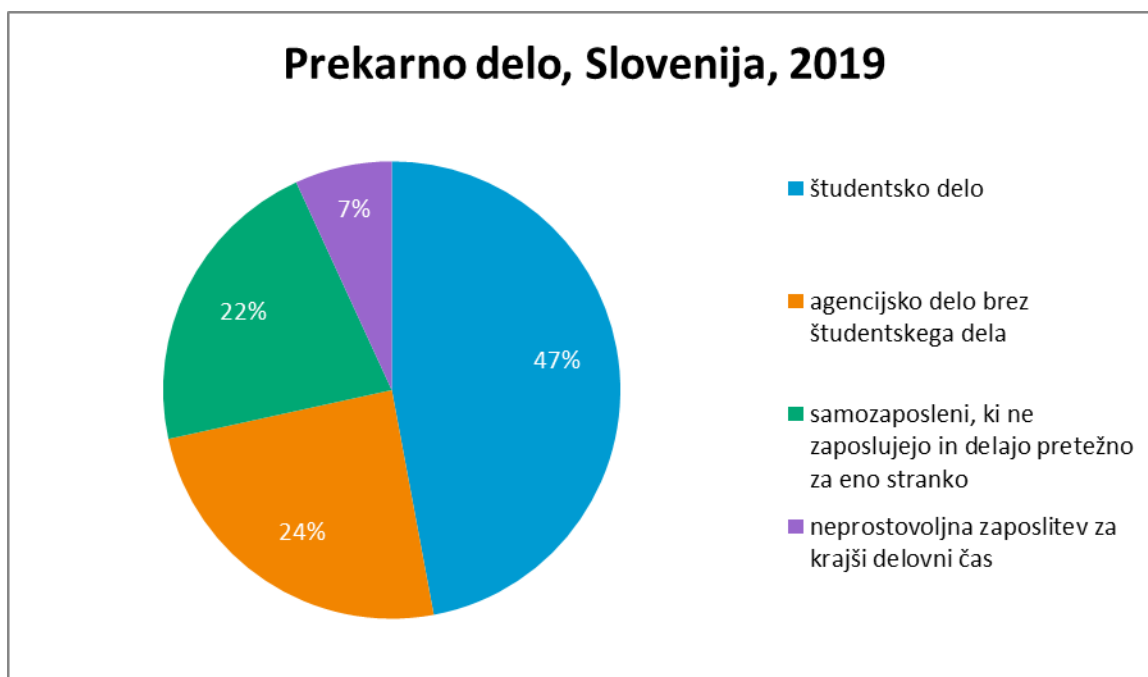
¹ V prvem odstavku 65. člen Zakona o delovnih razmerjih je zapisano, da se lahko pogodba o zaposlitvi sklene tudi za delovni čas, krajši od polnega delovnega časa (Uradni list RS š. 2.-1., 2013)

² Pogodba o zaposlitvi za določen čas je lahko sklenjena izjemoma v primerih, ki so navedeni v prvem odstavku 54. člena Zakona o delovnih razmerjih (Uradni list RS š. 2.-1., 2013)

³ Po avtorski pogodbi lahko posameznik opravlja le avtorska dela, v vseh drugih primerih pride v poštev podjemna pogodba. Za delo na podlagi avtorske pogodbe veljajo določila civilnega prava, kjer gre za praviloma pisni dogovor o opravljenem delu, rokih in plačilu. Avtorska dela so individualne intelektualne stvaritve s področja književnosti, znanosti in umetnosti, ki so na kakršen koli način izražene /.../ (SPOT: Slovenska poslovna točka, 2022)

⁴ Agencijsko delo, kot pravno formalna oblika dela, je v Republiki Sloveniji (RS) uveljavljeno že več kot desetletje. Gre za tristransko razmerje med agencijo, delavcem in uporabnikom, pri katerem je agencija formalni delodajalec, uporabnik pa dejanski delodajalec to je tisti, pri katerem delavec opravlja delo. (ZDS: Združenje delodajalcev Slovenije, 2018)

⁵ Podjemna pogodba se sklene za občasna in časovno omejena dela. Predmet podjemne pogodbe ali pogodbe o delu je lahko izdelava stvari, popravilo stvari, fizično ali umsko delo. V praksi lahko podjemna pogodba zajema vse vrste del, ki ne sodijo med avtorska dela. (SPOT: Slovenska poslovna točka, 2022)

Slika 1: Grafikon 56.000 delovno aktivno prekarno zaposlenih v Sloveniji 2019 (vir: SURS)

1.2.1.1. Zaposlitve za določen čas

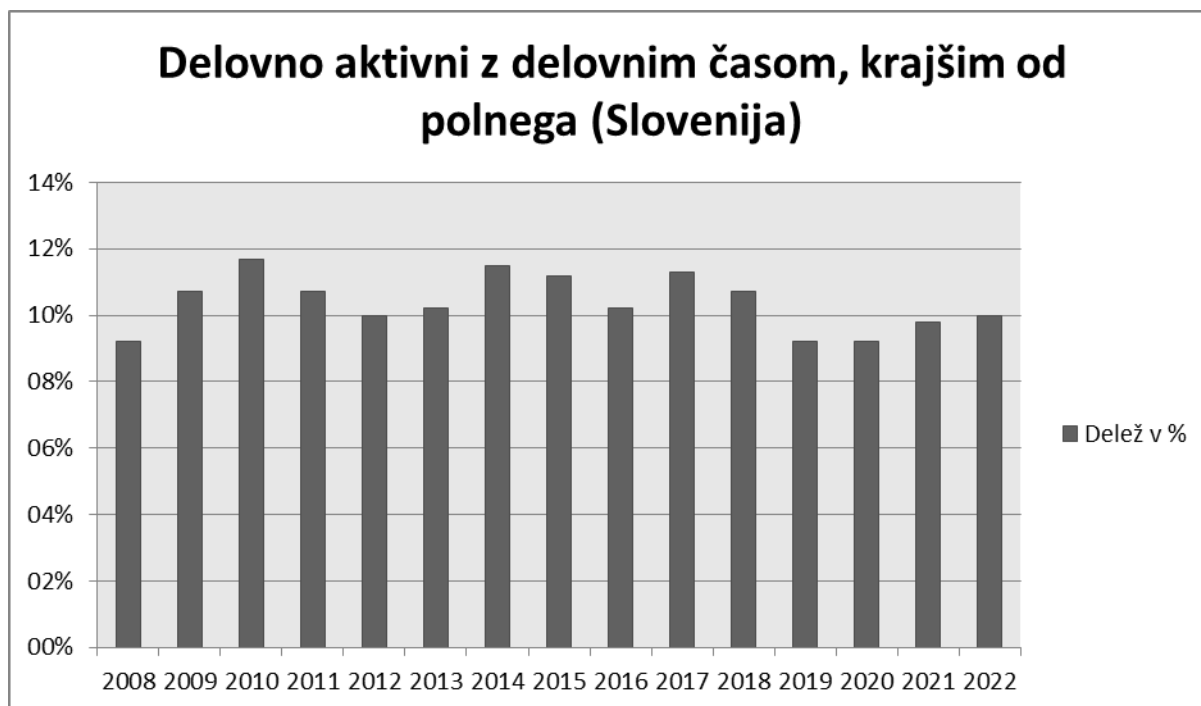
Standing poudarja, da je zaposlitev za določen čas tipičen primer prekarnosti, saj imajo tako zaposleni službo brez kariere ter slabšo možnost prihodnje zaposlitve. Namreč pri zaposlitvi za določen delovni čas pogosto prihaja do veriženja pogodb, kljub temu, da bi delodajalec potreboval stalno delo. S takim veriženje pogodb, lahko delodajalec zaposluje delavca več let, brez da bi slednji dobil zaposlitev. Čeprav zakon takšno početje prepoveduje, pa je v določenih primerih takšno ravnanje zakonsko podprto, zatorej legalno. Standing opaža, da takšni delavci prejemajo nižje dohodke od tistih, ki opravljajo enako delo, kot del stalne zaposlitve. Kot primer je navedel delavce na Japonskem, ki so za delo za določen čas dobivali le 40 odstotkov plače kakršne so dobivali redno zaposleni, pa čeprav so opravljali isto delo. Prav tako so jim bili zavrženi polletni dodatki, ki znašajo 20 odstotkov plače. (Hadžisulejmanović, 2021, str. 19).

1.2.1.2. Zaposlitev za krajši delovni čas

V primeru, da je delavec zaposlen za krajši delovni čas, se slednjemu izplačujejo nižje prispevke za pokojninsko zavarovanje, kar posledično vodi v nižjo pokojnino za delavca ter tudi v možno revščino. Povsem drugače je pri zaposlenem za polni delovni čas, saj ima ta za isto opravljeno delo boljše socialne pogoje (Hadžisulejmanović, 2021, str. 20).

Standing opisuje takšno obliko zaposlitve, kot tipičen primer prekarne delo. Pravi, da so plače v industrializiranih državah začele stagnirati oz stagnirajo že več desetletji. Razlike v plačah so se povečale, prav tako razlike med redno zaposlenimi in tistimi, ki delajo v prekariatu (Standing, 2011).

»Gre za zaposlitev, katere delovni čas in plača sta manjša od 30 ur na teden. Šlo naj bi za navidezno skrajšano obliko zaposlitve, saj velika večina, ki jih dela pod to obliko zaposlitve v resnici dela več, kot pa je določeno v pogodbi. Zaposlitev za krajši delovni čas je pomagala pri zmanjšanju nezaposlenosti in podzaposlenosti, s čimer so ohranili navidezno stopnjo visoke zaposlenosti.« (Hadžisulejmanović, 2021, str. 20)

Vir: Statistični urad republike Slovenije (Dostopano 12.1.2023 na: <https://pxweb.stat.si/SiStatData/pxweb/sl/Data/Data/0762007S.px/table/tableViewLayout2/>)

Zgornja tabela prikazuje delež delovno aktivnega prebivalstva v Sloveniji, ki delajo za krajši delovni čas. Opazimo, da je v času velike gospodarske krize odstotek narastel, kasneje pa se je bolj kot ne ustalil. V letu 2019 in 2020 je odstotek ponovno upadel, lahko pa opazimo, da se je v »covidnem« letu 2021 ponovno dvignil, v letu 2022 pa še malo narastel. Verjetno bi bili odstotki za leto 2022 še malo večji, vendar zadnja četrtna leta ni upoštevana. Glede na trenutne politično-gospodarske razmere v Sloveniji in graf, ki je ob veliki gospodarski krizi poskočil (po letu 2008), pričakujemo, da se bo to zgodilo tudi v prihodnjih letih.

1.2.1.3. Delo po avtorski pogodbi

5. člen Zakona o avtorskih in sorodnih pravicah pravi, da so avtorska dela individualne intelektualne stvaritve s področja književnosti, znanosti in umetnosti, ki so na kakršenkoli način izražene, če ni s tem zakonom drugače določeno (Uradni list RS š. 2., 1995). Markežič in drugi definirajo avtorsko pogodbo (delo), kot zavezo avtorja, da bo ustvaril delo, ki ga naroči naročnik, ki pa se zaveže, da mu to delo plača (s honorarjem). Delavci, ki delajo po avtorski pogodbi ne uživajo vseh delavskih in socialnih pravic, zato je tudi takšno delo del prekarne dela (Hadžisulejmanović, 2021, str. 22).

1.2.1.4. Delo po podjemni pogodbi

619. člen obligacijskega zakonika definira podjemno pogodbo naslednje: »S podjemno pogodbo se podjemnik zavezuje opraviti določen posel, kot je izdelava ali popravilo kakšne stvari, kakšno telesno ali umsko delo ipd., naročnik pa zavezuje, da mu bo za to plačal.« (Uradni list RS š. 8., 2001)

Pri podjemni pogodbi gre za obliko pogodbenega razmerja in ne delovno razmerje. Pri podjemni pogodbi gre torej za tiste vrste dela, ki niso zakonsko določena kot delo pod avtorsko pogodbo. Navadno gre za nekaj enkratnega in trenutnega npr. popravila, varstvo otrok, čiščenje, itd. (Hadžisulejmanović, 2021, str. 22-23)

1.2.1.5. Agencijsko delo

Agencijsko delo je oblika dela, ki temelji na podlagi pogodbe o zaposlitvi med delodajalcem, ki je v tem primeru agencija za zagotavljanje dela, ter delavcem. Takšni delavci so najeti preko agencije delajo pa v podjetju ali za ločeno podjetje. Zaradi tega pri delavcu pride do negotovosti, saj ni razčiščeno kdo odgovarja za pravice in koristi delavca (agencija ali podjetje). Takšna zelo šibka zakonska ureditev ustvarja t.i. trikotno delovno razmerje, saj je delavec odvisen od agencije in podjetja. Čeprav so teoretično oziroma zakonsko enakovredni rednemu delavcu, pa delodajalci pogosto določbe kršijo in zaposlenega preko agencijskega dela plačajo manj (Hadžisulejmanović, 2021, str. 24)

1.2.1.6. Samozaposleni

Samozaposleni so osebe, ki na trgu samostojno opravljajo storitve in delajo v lastnem imenu ter za svoj račun. Največ med samozaposlenimi je samostojnih podjetnikov, ki so opredeljeni kot fizične osebe, ki v okviru podjetja na trgu opravljajo samostojno pridobitno dejavnost (Uradni list RS š. 4., 2006). Samozaposlenost je prekarna najpogostejše takrat, ko je posameznik samozaposlen v resnici pa obstajajo vsi elementi delovnega razmerja in se naročnik izmika plačevanju davkov in prispevkov. Problematično je tudi takrat, ko se posameznik v celoti preživlja s samozaposlitvijo (Hadžisulejmanović, 2021, str. 24). Ščedrin pravi, da v teh primerih lahko govorimo o navidezno samozaposleni osebi, saj zadaj stoji prikrito delovno razmerje. Samozaposlitev v veliki meri nadomešča delovno razmerje. Namreč gre za civilno pogodbo, ki strankama omogoča svobodno dogovarjanje o načinu sodelovanja. Pogosto to pomeni manjše plačilo, kakršno pa bi za isto delo dobil kot redno zaposleni. Prav tako je samozaposlena oseba primorana sama plačevati davke in prispevke za pokojninsko in zdravstveno zavarovanje namesto delodajalca. Torej takšna oseba nima zagotovljenega nadomestila v primeru bolezni, dopusta in drugih izostankov iz dela. To pomeni, da takšni delavci pravzaprav niso delavci ampak so glede na zakonodajo v resnici podjetje ene osebe (Hadžisulejmanović, 2021, str. 25).

1.2.1.7. Študentsko delo

Študentsko delo je pomembna oblika dela, predvsem zato, ker je to za mnoge sploh prva zaposlitev ter s tem tudi začetek poti k ekonomski neodvisnosti. Prav tako je študentsko delo pomembno zaradi pridobivanja delovnih izkušenj, ki pomaga pri prihodnji zaposljivosti.

Namreč, ko govorimo o študentskem delu, je to občasno ali začasno delo, ki ga za določeno plačilo opravlja dijak ali študent pri določenem delodajalcu, najpogosteje preko organizacije oziroma študentskega servisa. Samo delo je pozitivno vrednoteno, saj kot omenjeno daje delovne izkušnje in plačilo, s katerimi se študent lahko deloma ali v celoti osamosvoji. Delo postane problematično takrat, ko ni več začasno ali občasno, ima pa vse značilnosti delovnega razmerja. Zakonodaja namreč ne definira dovolj jasno začasnega in občasnega dela, ki pa je temeljno ločilo študentskega razmerja z delovnim razmerjem.

Ker delavec (študent ali dijak) nima zagotovljenih vseh socialnih pravic, katere prejema redno zaposleni za nedoločen čas, prav tako pa je pod popolno oblastjo delodajalca, saj lahko slednji odpusti delavca brez odpovednega roka ali odpravnine. Omenjena problema sta tipična elementa (problema) prekarnosti. (Hadžisulejmanović, 2021, str. 26-27)

1.2.1.8. Pripravištv

Pri pripravništvu gre prav tako za prekarni problem. Slednje je po definiciji opravljanje dela preko pogodbe o zaposlitvi, ki jo sklene pripravnik, z namenom usposabljanja za določeno delo, ki je kompatibilno z njegovo izobrazbo ter delo opravlja prvič. Poznamo še eno obliko pripravništva, in sicer volontersko pripravništvo. Pri slednjemu delavec od delodajalca ne prejema plačila (samo delovne izkušnje), a mora pri takem delu obvezno dobivati plačano malico in potne stroške. Po Standingovem mnenju s pripravništvom družba usmerja bodoče delavce v prekarno zaposlitev in s tem večja delež prekarno zaposlenih (Hadžisulejmanović, 2021, str. 27).

1.3. Svoboda

Svoboda je najverjetneje ena najbolj iskanih vrednot v zgodovini. Kakor pa so se spreminjale družbe (iz sužnjelastniških, fevdalnih, tradicionalnih v naposled (post) moderne), tako so se spreminjale tudi prepričanja in vedenja o svobodi, s tem pa tudi odnos do svobode. Npr. v fevdalno urejeni družni, so bili tlačani brez osebne svobode, a so bili prepričani, da je takšno življenje dano od boga in zato se niso pretirano ukvarjali s svobodo. Z družbenimi spremembami in pojavom sloja buržoazije (npr. francoska revolucija), ki je bila že bolje izobražena, pa so ideje in zahteve o različnih svoboščinah postajale neizogibne. Vsaka družba je imela svoje pomanjkljivosti in s tem tudi drugačne zahteve. Po besedah T. Thompsona, je človek svoboden takrat, ko posameznik sam verjame, da je svoboden. Po njegovem bi bil to eden od razlogov, zakaj se tlačani niso počutili nesvobodne, saj so preko verskih izročil verjeli, da je takšna usoda.

V modernih družbah prevlada prepričanje, da je svoboden posameznik tudi zadovoljen posameznik. Če so posamezniki zadovoljni, potem je tudi množica, potemtakem tudi družba. Kot pravi John Stuart Mill, v delu O svobodi, posameznik zahteva od družbe svobodo, v zameno zanjo pa se je primoran podrežati družbi in družbenim interesom. Namreč, za moderno državo je dobrobit družbe pomembnejši od posameznikovega interesa (Mill, 2003).

Kakor že omenjeno je boj med svobodo in oblastjo ena najbolj največjih značilnosti vseh zgodovinskih obdobj (tudi v prazgodovini, ko naj bi po Marxovem mnenju družba bila urejena pracomunistično, so se vodje med seboj borile, ali pa je znotraj družinskih plemen prihajalo do sporov za oblast). Nekdaj se je boj za svobodo odvijal med razredom podložnikov in pa (nad)oblastjo. Takrat je svoboda za podložniški razred pomenila zaščito pred nasiljem vladarjev (vladajočega razreda). Ker so vladarji, pleme, aristokracija ali kasta oblast podedovali ali pa so si jo na kakršen koli drug način priborili, (skoraj) vedno brez pritrditve ali podpore podložnikov, so slednji imeli občutek nepravičnosti. Ker pa je pogosto sledilo izkoriščanje slednjega razreda, pa so se podložniki počutili prikrajšani svobode. Redko v zgodovini je podložniški razred iskal pravico in svobodo v prevzemu oblasti. Njihov cilj je najpogosteje bil, da vladarju (vladajočemu razredu) začrtajo meje še dopustne oblasti nad skupnostjo. Slednje so počeli na dva načina. Ali so si priskrbeli priznanje imunitet, političnih svoboščin ali pravic, ki so vladarja ali vladajoči razred omejevali pri vladanju, ali pa so, navadno kasneje kot prej omenjena rešitev, vpeljevali razna ustavna varovala, v skladu s katerimi je morala oblast pred sprejetjem pomembnih odlokov pridobiti privolitev skupnosti. V zgodovini, pa so se mnoge ideje o pravičnejši družbi izjalovile. Tudi zgoraj omenjeni rešitvi. Zato je z napredkom in družbenim razvojem prišlo tudi do sprememb mišljenja ljudi do vladavine (oblasti). Ljudstvo se je začelo zavedati svoje moči. Bolj so se začeli obračati k misli, da morajo biti državniki (državni uradniki) njihovi zastopniki, ki bodo delali v dobro skupnosti, v nasprotnem primeru pa imajo pravico te »zastopnike« odstaviti in zamenjati. Takrat so bili mnjenja, da s takšnim načinom oblasti, pri kateri je v moči ljudstvo (narod), ki pa prav gotovo ne bo škodilo svojim interesom, bo družba pravičnejša, svoboda pa zagotovljena (Mill, 2003, str. 137-138). S takšnim zgodovinskim razvojem je prišlo do demokratične družbe, kjer naj bi svoboda bila neizogibna in prisotna na vseh področjih individualnega in družbenega življenja, seveda deloma omejena z zakoni, ki uveljavljajo družbeni red.

V demokratičnih družbah oziroma bolj razvitih (t.i. zahodnih) družbah, se je začel uveljavljati ekonomski red, ki je temeljil na privatni lastnini proizvodnih sredstev – kapitalizem. V sodobnih časih slednji vključuje tržno usmerjeno gospodarstvo. Proizvodnjo, oblikovanje cen in pa dohodke posameznikov določajo tržne sile, ki so posledica interakcij med podjetji in posamezniki. Vmes seveda posreduje tudi vlada, ki izvaja določeno načrtovanje državnega gospodarstva. Torej, kapitalizem temelji na zasebni lastnini, profitu in konkurenci.

Torej če kapitalizem primerjamo z prejšnjimi zgodovinskimi obdobji, bomo ugotovili, da slednji res daje učinek popolne svobode. Namreč v preteklih zgodovinskih obdobjih je gospodarstvo vedno nadzorovala država ali pa sloj aristokracije, ki so bili podrejeni vladarju, torej oblasti. Za primer vzamimo merkantilizem, ki je zaživel v času francoskega absolutizma Ludvika XIV. Če na najbolj enostaven način razložimo merkantilizem, bi ga razložili nekako takole: *Čim večji izvoz, čim manjši uvoz. Vse delovanje in pravila gospodarstva nadzoruje država, s tem pa se poveča stanje v državni blagajni.* Kar se tiče svobode, je kot omenjeno pri takšni vrsti gospodarstva ni bilo. Država je določila koliko česa in v kolikšnem času nekaj

potrebuje. Ravno nasprotno je pri kapitalizmu. Posameznik ali posamezniki, ki si lastijo proizvodna sredstva se odločijo kakšno količino produkta bodo proizvedli in tudi po kolikšni ceni ga bodo prodajali.

Kje pa je tu korelacija s prej omenjeno svobodo?

Po mnenju Yanisa Varufakisa se je kapitalizem, ki je značilen za demokratične družbe začelo povezovati prav z demokracijo. Če država nima kapitalističnega sistema ali celo neoliberalističnega, kar postaja v modernih družbah vedno bolj sprejet sistem, se država s strani družbe/oblasti/skupnosti ne dojame več kot demokratična. Kljub temu, je na svetu nekaj držav, ki prejšnjo teorijo zavračajo. Za primer lahko vzamemo Republiko Singapur, ki je sicer uradno registrirana kot unitaristična parlamentarna republika, a podatki z ameriške neprofitne organizacije Freedom House, ki meri svobodo ljudi v različnih državah po svetu, kažejo, da je Singapur le deloma svoboden, v letu 2021 dosegajoč le 48 od 100 točk. (Freedom House, 2021), hkrati pa po podatkih iz mnogih virov Singapur velja za eno najbolj kapitalističnih držav. Po strani World Population Review je indeks ekonomske svobode (označuje kapitalističnost države) Singapurja v letu 2021 znašal 89.7, kar ga uvršča v sam vrh (World Population Review). Če za primerjavo vzamemo Slovenijo, ki je na že prej omenjenem testu svobode ljudi v letu 2021 dosegla 95 od 100 točk (kar je 47 točk več od Singapurja), hkrati pa je indeks ekonomske svobode Slovenije v letu 2021 znašal 68.3 (21.4 manj kot Singapur). Torej miselnost, da kapitalizem prinaša svobodo in demokratično družbo ne drži. Kapitalizem ni enako demokracija in demokracija ni nujno vedno svoboda.

O tem konceptu svobode govori tudi rusko-britanski filozof Isaiah Berlin, ki svobodo deli na pozitivni in negativni koncept. Kot negativni koncept svobode označuje tisto svobodo, ki je brez ali pa ji primanjkujejo ovire, prepreke in omejitve. Kot pozitivni koncept svobode pa pojmuje to, ko delujemo tako, da prevzamemo nadzor nad svojim življenjem in uresničimo svoje temeljne cilje – poenostavljeno, počnemo kar nas je volja. Oba koncepta svobode naj bi se izrodila v času francoske revolucije, kjer je prevladala želja, da bi se osvobodili tiranov. Ideja pozitivne svobode se je rodila iz prepričanj voditeljev revolucije. Mnenja so bili, da bodo po revoluciji ljudje razumnejši, posledično pa tudi pravičnejši. Problem je nastal, ker so si te ideje delili le voditelji, torej izobražen sloj. To je vodilo do pojava, ki je značilen vsem revolucijam – tistim, ki ne vedo kaj je resnična svoboda, je treba slednjo vsiliti. Iz tega izhaja teror (nasprotje svobode), kar se je v francoski revoluciji izkazalo kot jakobinska diktatura. Po Berlinu bo pozitivna svoboda vedno neuspešna, saj temelji na prepričanju, da obstaja za vse ena sama resnica (svoboda), v imenu katere ni nobena žrtev prevelika. Po Machiavelliju rečeno: cilj opravičuje sredstva. Zato je Isaiah Berlin predlagal še drug koncept svobode – to je negativen. Po njegovem mnenju je bistvo negativnega koncepta svobode to, da lahko posameznik, dokler ne posega v svobodo drugega, počne kar želi. Se je pa sčasoma, še posebno v neoliberalizmu, pokazala slabost njegovega koncepta negativne svobode (Berlin, 1992).

Največja pomanjkljivost je ta, da gre načeloma človeku predvsem za lastne interese. S tem ko državi vzamemo pravico posega v družbeno življenje, pa razdrobimo družbeni kolektiv in ustvarimo s tem še večje družbene razlike. Adam Curtis problem razlaga s praktičnim primerom. Po padcu berlinskega zidu so ZDA odobrile Rusiji milijarde dolarjev pomoči in ji v pomoč poslali skupino ekonomistov. Slednji so želeli ukiniti državni nadzor nad ekonomijo. Vodja ekonomistov je bil harvardski ekonomist Jeffrey Sachs, ki je ponujal preprosto idejo, da bo človek, ki mu bo brez nadzora države dovoljeno samostojno delovati na trgu dela, postal bolj razumen in s tem pripomogel k nastanku nove demokracije. Po prvih ukrepih je bilo jasno, da takšna politika ni učinkovita. Rusi so s privatizacijo dobivali vavčerje, bolj natančno deleže podjetji. Ker pa se je na milijone Rusov znašlo v položaju, v katerem niso mogli zagotavljati osnovnih potreb, so začeli stvari prodajati – vključno z vavčerji. Slednje so prodajali podjetnikom in tako se je ustvaril razred nove elite (tajkunov, oligarhov), ki so si prisvojili velik delež industrije. S tem so se razlike med ljudmi drastično povečale (Adam, 2008).

Podobno se je ob privatizaciji, prej nacionaliziranih podjetji, zgodilo tudi pri nas. Kakor pravi Curtis, vlade liberalnih demokracij preveč zaupanja namenjajo posamezniku, kot modelu ekonomskega človeškega bitja, s tem povečujejo razkorak med bogatimi in obubožanimi. Po njegovem mnenju bi morali podvomiti o pravilnosti Berlinovega dualističnega koncepta svobode, saj uvajanje (siljenje) pozitivne svobode ne prinaša vedno tiranije, temveč ustvarja kolektivno družbo (Adam, 2008).

Pogosto je mišljenje, da če smo v nekaj prisiljeni smo tudi nesvobodni. Lahko, da je slednje res, ampak moramo pri zamenjevanju pojma biti previdni. Prisila ne zajema vseh oblik nezmožnosti. Če nas nekatere situacije prisiljujejo v določene odločitve oziroma v določen življenjski slog, recimo npr. revščina potem ne moremo nujno govoriti ne o ekonomski in ne o politični nesvobodi. Namreč v primeru, da smo revni in si zaradi tega ne moremo privoščiti počitnic, to ne pomeni da smo nesvobodni, smo pa hkrati prisiljeni v to situacijo, saj pogosto druge rešitve ni. Kot svobodo pojmujeemo stanje posameznika, ko se drugi ne smejo in ne morejo vtikati v tega posameznika. Torej lahko zatrdimo, da širše kot je območje nevmešavanja širša je tudi svoboda. Kljub temu, pa pojem svobode ni tako enostaven. Namreč območje nevmešavanja ne more biti neskončno. V slednjem bi vsak imel pravico absolutnega prostora, kar pomeni tudi, da bi posamezniki posegali v neomejeno svobodo drugega posameznika. Pri tem bi močnejši zatrli šibkejši in sistem svobode bi porušil samega sebe. Zato so politični filozofi in pravniki svobodo omejili z zakonom. Prav tako pa so filozofi, kot so na primer John Locke, John Stuart Mill, Alexis de Tocqueville, in drugi, videli tudi drugo skrajnost. Namreč trdili so, da bi morali določiti tudi minimalno mejo osebne svobode, kamor se ne bi smelo vdirati pod nobenim pogojem. Tukaj filozof Isaiah Berlin govori o dveh območjih. Območje javne oblasti in zasebnega življenja (Friedman, 1992, str. 69-91).

1.3.1. Ekonomska svoboda

Široko razširjeno prepričanje o ekonomiji in politiki pravi, da slednji nimata nič skupnega. Individualna svoboda je stvar politike, materialno stanje pa stvar ekonomije. Toda če govorimo o primeru prekarnosti in svobode, sta ekonomija in politika močno povezani. Slednje je trdil tudi ameriški ekonomist Milton Friedman, ki pa je sicer pristaš neoliberalizma in pa tudi eden prvih zagovornikov takšnega sistema. Friedman je postavil dve trditvi:

1. *Ekonomska vloga ima dvojno vlogo pri podpiranju svobodne družbe. Prvič, svoboda v ekonomiji je sama po sebi sestavina širše razumljene svobode, in zato je ekonomska svoboda sama zase cilj.*
2. *Ekonomska svoboda je istočasno nujni pogoj pri doseganju politične svobode* (Friedman, 1992, str. 147).

Milton Friedman trdi, da smo brez ekonomske svobode prikrajšani tudi do osebne svobode. Za primer je vzel angleškega državljana v času po drugi svetovni vojni. Sleherni angleški državljan ni mogel preživeti svojih počitnic v Združenih državah, zaradi deviznega nadzora Združenega kraljestva po drugi svetovni vojni. Ker je državljan ekonomsko odvisen od države, je tudi njegova osebna svoboda in svoboda odločanja odvzeta oziroma vsaj prikrajšana. Po njegovem mnenju, v zgodovini ne obstaja država, ki bi imela politično svobodo brez svobodnega tržišča. Ne zatrjuje, da je ob zagotovitvi ekonomske svobode, zagotovljena tudi politična, trdi pa, da ne moremo imeti politične brez ekonomske svobode (Friedman, 1992, str. 149). Toda če se zares poglobimo v njegovo teorijo, potem se v današnji družbi ne bi ukvarjali z prekarnim delom. Namreč v Sloveniji in tudi v večini ostalih demokratičnih držav je politična svoboda zagotovljena. Kakor koli, po opisu prekarne dela vemo, da prakarno zaposleni ne uživajo ekonomske svobode, saj so popolno odvisni od delodajalca in njegove volje. S tem se Friedmanov koncept politične svobode in ekonomske svobode poruši. Prav tako lahko Friedmanov koncept zavržemo tudi z konceptom svobode omenjenim v tem nadpoglavju (1.3). Kakor so zatrjevali, obstaja neka zgornja meja svobode, zato da se koncept svobode ne poruši ter zato, da močnejši ne bi zatrli šibkejši. Ravno to pa se dogaja pri prekarno zaposlenih. Moč in ekonomsko svobodo imajo delodajalci, ki pa posegajo v ekonomsko svobodo prakarno zaposlenih. S tem lahko tudi izpostavimo kritiko Friedmanu kot tudi neoliberalizmu, da bi popolna svoboda trga vodila v ekonomsko izkoriščanje in večanje socialnih razlik. Ne le prekarno zaposleni, ampak tudi redno zaposleni z nižjim položajem, bi padli na dno družbene razredne ureditve, med tem ko bi svojo ekonomsko svobodo izkoriščali močnejši. Prav tako Friedman kritizira, da podporniki »demokratičnega socializma«, torej socialdemokratske stranke poizkušajo v demokratično družbo s političnimi pravicami prenesti ekonomske nazore socialistične države in tako ustvariti socialno državo (ali državo blaginje). Po njegovem mnenju to ni mogoče, saj so politična in ekonomska vprašanja povezana. Kot omenjeno, pa je ravno socialna država tista, ki lahko pomaga šibkejšim npr. prekarno zaposlenim, ki pa bi v neoliberalističnem sistemu ostali izvzeti ekonomske svobode, Friderich Hayek je eden od teoretikov, ki postavlja

drugačno teorijo kakor Friedman. Če Friedman trdi, da bi morali posameznikom dati neovirano svobodo, pa Hayekov koncept temelji na omejitvah.

"Omejitve je pogoj in ne nasprotje svobode. /.../ Osnova svobode so tudi omejitve, splošno sprejete od članov skupine. /.../ Svoboda je red z zakonom" (Horwitz, 2006).

Za Hayeka je svoboda priznavanje nujnosti prava in morale, ki omogočata sodelovanje in organiziranost družbenega življenja. Kakršna koli zahteva po osvoboditvi od teh omejitev, predstavlja Hayeku napad na svobodo kot celoto. Kljub temu Hayek ne zavrača kapitalističnega sistema. Namreč Hayek ne nasprotuje konkurenčnosti, saj le-ta odkriva napake in s tem vodi do znanja. Ravno konkurenčnost je tista, ki vodi k sodelovanju. Toda Hayek, kljub temu, da je bil eden od utemeljiteljev neoliberalizma pravi, da ne glede kaj definiramo kot svobodno, svoboda nikoli ne sme pomeniti popolne osvoboditve od obstoječih institucij. Mnogi liberalci obsojajo Hayeka kot pripadnika konservativcev in zaviralcev sprememb, Hayek pa kljub svojim kritikam levice trdi, da ni konservativec. To dokazuje s tem, da zagovarja družbene spremembe. Čeprav spoštuje tradicijo, saj je le-ta temelj vseh ureditev, pa pravi da so konstantne spremembe potrebne, saj se le tako družba spreminja na bolje (Horwitz, 2006).

Zato bi morda pri morebitni spremembi politično-ekonomskega sistema uporabili njegovo znanje. Namreč neoliberalistična politika pretirana zmanjšuje omejitve, ki držijo konkurenčnost v okviru funkcionalnosti. S preveliko konkurenčnostjo, ki jo neoliberalizem povzroča, pa ne razvijamo družbe temveč jo obsojamo na propad.

2. EMPIRIČNI DEL

2.1. Hipoteze

V raziskovalni nalogi smo preverjali naslednje hipoteze:

1. Anketiranci se ne zavedajo kaj pomeni prekarno delo s tem pa tudi ne, kaj so njegove značilnosti ter katere varnosti primanjkujejo prekarnim delavcem.
2. V Sloveniji imamo opravka z izrazitim pomanjkanjem delovne sile. Res je, da to ne velja za vse poklicne profile, vendar imamo več kot 100.000 tujih delavcev in zato je danes moč kot pravi minister za delo Luka Mesec, na strani delojemalcev. Kljub temu prekarno zaposleni ne morejo izbirati med različnimi oblikami zaposlitve, saj nimajo dovolj socialne varnosti, da bi lahko vzeli zaposlitev, ki bi jim dajala ekonomsko in politično svobodo – zato delodajalci lahko izkoriščajo njihov socialno-ekonomski položaj in se s tem izognejo rednemu zaposlovanju, ki za delodajalca predstavlja večji strošek.
3. Država bi lahko s spremembo zakonodajo rešila problem prekarno zaposlenih, a bi s tem pretirano posegala v interese delodajalcev in osnovne postulate svobodnega gospodarstva.
4. Anketiranci v družbi se zavedajo pojava neoliberalizma in fleksibilnosti dela. Starejša populacija (starost nad 50 let) se s tako ureditvijo manj strinja kakor mlajše generacije.
5. Ekonomska svoboda je za anketirance izrednega pomena, kljub temu pa si želijo zamenjati obstoječi ekonomski sistem.

2.2. Zbiranje podatkov

Za preverjanje hipotez smo se odločili za tri metode. Anketo, intervju in pa analizo podatkov. Pri nekaterih od hipotez smo zaradi želje po bolj natančnem raziskovanju uporabili več metod.

2.2.1. Anketa

Anketa je vsebinsko zajemala vsa področja te raziskovalne naloge. Anketirance smo spraševali o prekarnem delu, svobodi in pa tudi o neoliberalizmu. Vseh enot smo zbrali 599, vendar je vrednost ustreznih enot znašala 345. Od tega je 185 anketirancev anketo deloma končalo, 160 pa v celoti končalo. Anketo smo ustvarili s spletnim orodjem 1KA in jo preko spletnega naslova poslali različnim starostnim skupinam.

2.2.2. Intervju

Zaradi čim večje objektivnosti smo intervju opravili z dvema strokovnjakoma, ki opravljata drugačne funkcije, kar se tiče zaposlovanja. Najprej smo intervju opravili z Borutom Brezarjem, ki je predsednik Gibanja za dostojno delo in socialno družbo ter se ukvarja s problemom prekarno zaposlenih že več let. Kasneje smo opravili intervju še s Tejo Borovnik, ki se ukvarja s pravnim svetovanjem v kadrovanju (HR legal advisor) in se z zaposlovanjem

prav tako ukvarja že vrsto let. Oba sta predstavila svoja stališča do problema prekarnosti, na svobodo v današnji družbi, kot tudi ekonomsko svobodo ter pa seveda problematiko neoliberalizma. Transkripciji intervjuja sta priloženi na koncu raziskovalne naloge in sicer v poglavju *Priloga*.

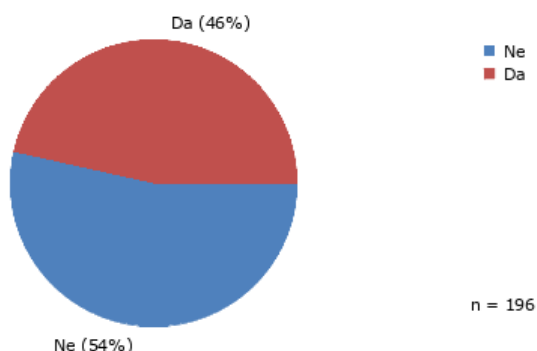
2.3. Preverjanje hipotez

2.3.1. Hipoteza 1

Anketiranci se ne zavedajo kaj pomeni prekarno delo s tem pa tudi ne, kaj so njegove značilnosti ter katere varnosti primanjkujejo prekarnim delavcem.

Omenjeno hipotezo smo potrjevali s pomočjo ankete, kjer smo anketirancem postavili določena vprašanja, ki bi nam omogočila, da ugotovimo ali so anketiranci že kdaj zasledili pojem prekarnost, in če da, ali se zavedajo kaj prekarnost pomeni (značilnosti prekarnosti, kdaj govorimo o prekarnosti, itn.). Pri potrjevanju nismo združevali odgovorov s spremenljivko starosti, saj slednja v tem primeru ni bila pomembna. Zanimalo nas je le, ali anketiranci poznajo oz. se zavedajo problema, ne glede na njihovo starost.

Anketirancem smo postavili naslednje vprašanje: ***Ali veste kaj pomeni prekarnost?***

Slika 2 Tortni prikaz odgovorov na vprašanje: Ali veste kaj pomeni prekarnost

Pri tem vprašanju je kar 54% anketirancev odgovorilo, da pojma ne pozna. Že iz tega lahko sklepamo, da je zavedanje o problemu slabo.

Da bi hipotezo dejansko potrdili, smo se odločili, da bomo anketirance spraševali o vprašanjih povezanih s prekarnostjo ter tako ugotovili, ali se tisti, ki so na vprašanje odgovorili z da, res zavedajo problema.

Anketirancem smo postavili naslednje vprašanje: ***Ali ste kdaj bili v kateri koli od spodaj navedenih oblik zaposlitve?***

Neoliberalizem, prekarno delo in svoboda v današnji družbi

Ali ste kdaj bili v kateri koli od spodaj navedenih oblik zaposlitve?							
Ali veste kaj pomeni prekarnost?	Zaposlitve za določen čas	Zaposlitve za krajši delovni čas	Delo po avtorski pogodbi	Delo po podjetni pogodbi	Agencijsko delo	Nisem bil zaposlen v zgoraj omenjenih oblikah	Ne vem
Da	38 28,15%	21 15,56%	18 13,33%	10 7,41%	6 4,44%	41 30,37%	1 0,74%
Ne	23 17,97%	17 13,28%	3 2,34%	3 2,34%	6 4,69%	59 46,09%	17 13,28%
Skupaj	61 23,19%	38 14,45%	21 7,98%	13 4,94%	12 4,56%	100 38,02%	18 6,84%

Tabela 1 Ali ste kdaj bili v kateri koli od spodaj navedenih oblik zaposlitve?

Pri odgovorih na to vprašanje je bil zaskrbljujoč podatek, da je 53,9 odstotkov (sum odstotkov označenih z modro) tistih anketirancev, ki so na vprašanje *Ali veste kaj pomeni prekarnost?* odgovorili z »NE«, že delalo v prekarne oblikah zaposlitve, ali pa ne vedo, da so morda delali v eni izmed teh oblik. To nam kaže, da kljub temu, da nekateri že imajo delovno izkušnje, celo na področju prekarne, se ne zavedajo, kaj to pomeni.

Anketirancem smo postavili naslednje vprašanje: ***Kaj je značilno za zaposlitev za krajši delovni čas?***

Kaj je značilno za zaposlitev za krajši delovni čas?								
Ali veste kaj pomeni prekarnost?	Posameznik je redno zaposlen in lahko izbira kdaj pride na delo, ne pa tudi koliko časa mora delati.	Posameznik je redno zaposlen in lahko izbira koliko časa bo delal, ne pa tudi kdaj mora priti na delo.	Posameznik je redno zaposlen. Pogodba mu določa obseg delovnega časa, ki pa je skrajšan.	Posameznik je redno zaposlen, a v podjetju dela le določen del leta.	Posameznik ni redno zaposlen ampak dela večino od doma (teledelo). Na delovno mesto pride, ko ga delodajalec potrebuje.	Posameznik ni redno zaposlen, ampak opravlja začasno zaposlitev za hiter zaslužek denarja (npr. poletno delo)	Posameznik ni redno zaposlen, ampak ga zunanji izvajalec najame za izvedbo določenega dela.	Ne vem
Da	0 0,00%	2 2,20%	75 82,42%	2 2,20%	2 2,20%	7 7,69%	1 1,10%	2 2,20%
Ne	2 1,90%	1 0,95%	46 43,81%	4 3,81%	1 0,95%	20 19,05%	6 5,71%	25 23,81%
Skupaj	2 1,02%	3 1,53%	121 61,73%	6 3,06%	3 1,53%	27 13,78%	7 3,57%	27 13,78%

Tabela 2 Kaj je značilno za zaposlitev za krajši delovni čas?

S tem vprašanjem, smo hoteli preveriti, ali tisti, ki so na vprašanje *Ali veste kaj pomeni prekarnost?* odgovorili z »DA«, res poznajo pojem prekarnost. Oziroma bolj definirano, testirali smo njihovo vedenje o tej problematiki. To smo naredili tudi z naslednjimi vprašanji: ***Kdaj je študentsko delo definirano kot prekarno delo?*** in pa ***Katere varnosti manjkajo prekarne delavcu?***

Svoboda in kapitalistična družba

Kdaj je študentsko delo definirano kot prekarno delo?							
Ali veste kaj pomeni prekarnost?	Ko je študent (ali dijak) plačan manj kot 6,00 evrov na uro	Ko opravlja delo več kot 8 ur	Ko delo ni več začasno/občasno	Ko ima značilnosti delovnega razmerja	Ko študent (ali dijak) opravlja fizično delo	Ko opravlja delo v večernih urah	Skupaj
Da	27	27	49	48	0	6	157
	17,20%	17,20%	31,21%	30,57%	0,00%	3,82%	100,00%
Ne (2)	40	38	38	30	9	17	172
	23,26%	22,09%	22,09%	17,44%	5,23%	9,88%	100,00%
Skupaj	67	65	87	78	9	23	329
	20,36%	19,76%	26,44%	23,71%	2,74%	6,99%	100,00%

Tabela 3 Kdaj je študentsko delo definirano kot prekarno delo?

Katere varnosti manjkajo prekarному delavcu?								
Ali veste kaj pomeni prekarnost?	Varnost na trgu dela (ustrezne možnosti za zaslužek)	Zaposlitvena varnost (zaščita pred neutemeljenim odpuščanjem, predpisi o zaposlovanju in odpuščanju, denarna kazen s strani delodajalca zaradi neizpolnjevanja obvez/neupoštevanja pravil, itd.)	Službena varnost (sposobnost in zmožnost ohranitve "zaposlitvene niše" ter možnosti za družbeno mobilnost "navzgor" v smislu statusa in dohodka)	Delovna varnost (zaščita pred nezgodami in boleznimi pri delu)	Varnost razvijanja spretnosti (priložnost za pridobivanje veščin ter priložnosti, kjer delavec izkoristi svoje kompetence.)	Dohodkovna varnost (zagotovitev ustreznega stabilnega dohodka)	Varnost pri zastopanju (možnost uveljavljanja skupnih stališč na trgu dela (sindikati, stavke,...))	Noben a od navedenih
Da	43 11,44%	77 20,48%	56 14,89%	44 11,70%	24 6,38%	72 19,15%	57 15,16%	3 0,80%
Ne	18 8,87%	35 17,24%	29 14,29%	24 11,82%	10 4,93%	35 17,24%	17 8,37%	35 17,24%
Skupaj	61 10,54%	112 19,34%	85 14,68%	68 11,74%	34 5,87%	107 18,48%	74 12,78%	38 6,56%

Tabela 4 Katere varnosti manjkajo prekarному delavcu?

Pravilni odgovori so pri vseh označeni z zeleno barvo. Pri prvem vprašanju (o krajšem delovnem času) je 82,42% anketirancev, ki je na vprašanje *Ali veste kaj pomeni prekarnost?* odgovorilo z »DA«, pravilno odgovorilo, kar kaže na neko vedenje o tej vrsti zaposlitve, ki je ena od prekarne oblike. Kljub temu ne moremo trditi, da imajo celovito vedenje o tem problemu, saj naslednji dve vprašanji pokažeta dosti drugačne ugotovitve, kot prvo. Pri drugem vprašanju, kjer sta bila dva pravilna odgovora (tip vprašanja z več možnimi odgovori), je bil odstotek pravilno odgovorjenih že precej manjši. Odgovori so bili precej porazdeljeni, pravih odgovorov, pa je bilo pri vsakem vprašanju le okoli 30 odstotkov. Tudi tretje vprašanje pokaže, da so odgovori zelo razpršeni.

Iz zgornjih ugotovitev lahko ugotovimo, da večina (54 odstotkov) anketirancev ni vedela, kaj pomeni prekarnost. Iz nadaljnjih vprašanj pa lahko ugotovimo, da tudi tisti, ki so sicer menili,

da prekarnost poznajo, imajo pomanjkljivo vedenje o prekarjih oblikah zaposlitve in njihovih značilnostih. Zato **hipotezo 1 potrjujemo**.

2.3.2. Hipoteza 2

V Sloveniji imamo opravka z izrazitim pomanjkanjem delovne sile. Res je, da to ne velja za vse poklicne profile, vendar imamo več kot 100000 tujih delavcev in zato je danes moč kot pravi minister za delo Luka Mesec, na strani delojemalcev. Kljub temu prekarji zaposleni ne morejo izbirati med različnimi oblikami zaposlitve, saj nimajo dovolj socialne varnosti, da bi lahko vzeli zaposlitev, ki bi jim dajala ekonomsko in politično svobodo – zato delodajalci lahko izkoriščajo njihov socialno-ekonomski položaj in se s tem izognejo rednemu zaposlovanju, ki za delodajalca predstavlja večji strošek.

Omenjeno hipotezo smo reševali s pomočjo intervjujev, in sicer s pravno svetovalko v kadrovanju Tejo Borovnik in pa predsednikom Gibanja za dostojno delo in socialno družbo, Borutom Brezarjem.

Borut Brezar se sicer strinja z ministrom Luko Mescom, da imamo danes v Sloveniji hud primanjkljaj delovne sile, a hkrati predstavi še drug vidik:

»To še vedno ne pomeni, da imamo zdaj obratno situacijo, v smislu, da imamo več prostih delovnih mest kot imamo delavcev, ki iščejo zaposlitev. (Brezar, 2023)«

Trdi, da se je zaradi imigrantskih delavcev v Sloveniji spremenil tudi način zaposlovanja, saj so delodajalci začeli najemati cenejšo delovno silo.

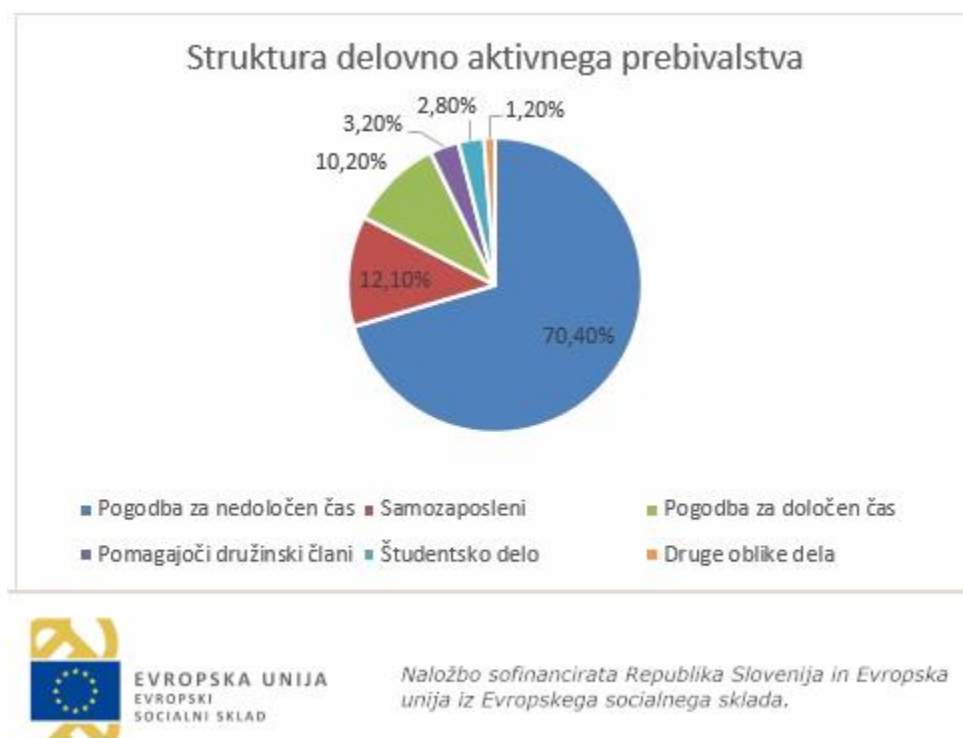
Prav tako pravi, da se takšno delovno silo lažje manipulira, saj ni seznanjena z zakonodajo, torej ima po Bourdieuovo šibkejši kulturni kapital, ter nima vzpostavljenih socialnih mrež, ali drugače, nimajo socialnega kapitala.

Po njegovem mnenju se podobno zgodi tudi z prekarci, tudi tistimi, ki niso imigrirali v Slovenijo. Zaradi slabšega socialno-ekonomskega položaja in pa šibkejšega družbenega položaja, si delodajalci jemljejo pravico do izkoriščanja. Največji problem vidi pri mladih, saj ti nimajo izkušenj, nimajo družine ali pa si jo šele ustvarjajo, v čemer Borut Brezar vidi razloge za prostovoljno podrejanje delodajalcu, tudi če ta zahteva preveč. Omenja pa še eno skupino, ki je po njegovem mnenju močno izpostavljena:

»Kakšna ranljiva skupina med prekarci so tudi ženske, ki pogosto delajo v trgovinah s skrajšanim delovnim časom. A na srečo opažamo, da so se v zadnjem letu delavke v trgovinah recimo Lidl, Tuš močno sindikalizirale in dejansko postavljajo že neke zahteve za ureditev tega položaja.« (Brezar, Svoboda in kapitalistična družba, 2023)

Teja Borovnik pa trdi malo drugače kot Borut Brezar. Namreč po njenem mnenju, se prekarne oblike zaposlitve ne pojavljajo v tolikšni meri, če pa se naj bi se te pojavile na zahtevo delojemalcev in ne delodajalcev. To trditev je sicer treba vzeti zelo previdno, saj vemo, da je število prekarjih delavcev v Sloveniji veliko, kar tudi kaže evropski podatek, da

se uvrščamo v vrh lestvice držav po deležu prekarno zaposlenih (vir: Gibanje za dostojno delo in socialno družbo). Prav tako lahko delodajalci nudijo delojemalcem slabe pogoje dela, še vedno pa v skladu z zakonom, s čimer se mnogim delojemalcem, še posebno v začetku dobivanja delovnih izkušenj, bolj splača poseči po prekarni obliki zaposlitve. Teja Borovnik prav tako meni, da lahko delavec (prekarec) kadarkoli prekine delovno razmerje, če mu pogoji zaposlitve ne ustrezajo. Kljub temu vemo, da situacija v realnosti drugačna, saj si veliko prekarnih delavcev ne more privoščiti, da bi izgubili vir zaslužka, saj mnogi le s tem preživijo.

Slika 3 Struktura delovno aktivnega prebivalstva (Brezar, Gibanje za dostojno delo in socialno družbo, 2018)

Tudi iz zgornjega grafikona lahko vidimo, da je v Sloveniji okoli 30 odstotkov zaposlenih, ki ne opravljajo dela po pogodbi za nedoločen čas. Kljub temu ne moremo trditi, da je to ves delež prekarnih delavcev, saj nekateri samozaposleni ne spadajo v kategorijo prekarno zaposleni, saj tisti samozaposleni, ki imajo dovolj veščin in zaslužijo dovolj, da živijo dostojno življenje, ne spadajo pod prekarce (Brezar, Gibanje za dostojno delo in socialno družbo, 2018)

Zaradi pomanjkanja podatkov oziroma zelo težkega pridobivanja podatkov, ali delodajalci res silijo delojemalce v prekarno delo in/ali prekarne delavce izkoriščajo na delovnem mestu, te **hipoteze ne moremo ne potrditi, ne zanikati**. Kljub temu moramo upoštevati, da je v Sloveniji, po podatkih EU in pa SURSa, prekarno zaposlenih veliko. Prav tako se oba intervjuvanca strinjata, da je trenutno veliko pomanjkanje delovne sile, kljub temu pa Borut Brezar opozarja na dejstvo, da so se mnogi delodajalci usmerili v cenejšo delovno silo.

2.3.3. Hipoteza 3

Država bi lahko s spremembo zakonodajo rešila problem prekarno zaposlenih, a bi s tem pretirano posegala v interese delodajalcev in osnovne postulate svobodnega gospodarstva.

Hipotezo 3 smo preverjali z intervjujem, prav tako pa še s pregledom gradiva. Bolj natančno pravnega dela *Študije prekarnosti*, ki ga je napisal in uredil Danilo Türk.

Danilo Türk pravi, da zagotovo potrebujemo nadaljnjo razpravo, saj le ta lahko pripomore k oceni ponujenih predlogov. Kljub temu pa se v Sloveniji, kot tudi v Evropski uniji pojavi velik problem. Čeprav je Splošna deklaracija človekovih pravic iz leta 1948 določila, da ima človek poleg pravice do lastnine tudi pravico do dela, se je Evropska konvencija za človekove pravice (1950) odločila za ukinitvev omenjenega določila. Če pogledamo bolj natančno vidimo, da je s sprejetjem lastnine kot pravice leta 1952, slednja bolj pomembna kot pravica do dela. Skozi leta se na to ni pretirano opozarjalo, dokler ni v 90. letih Mednarodna organizacija dela razglasila cilj, ki bi zagotovil dostojno delo. Kljub temu, ga leta 2000 Generalna skupščina OZN ni potrdila kot milenijske razvojne cilje (Türk, 2021).

So se pa v zadnjih letih na tem področju začele dogajati, za zdaj še blage, spremembe. Leta 2015 je generalna skupščina OZN dostojno delo opredelilo kot enega od ciljev trajnostnega razvoja za obdobje do 2030. Danilo Türk omeni, da bi Slovenija tukaj lahko močno pripomogla Evropski uniji pri reševanju tega problema, saj je v Sloveniji tradicionalno razvita odgovornost za socialna vprašanja in smo pri reševanju takšnih vprašanj nad povprečjem Evropske unije (Türk, 2021).

Danilo Türk vidi tri postulate, ki jih bo morala Vlada Republike Slovenije, pa tudi Evropska unija, upoštevati.

1. Vlada se bo morala odločiti o izbiri pristopa. Pri tem vidi probleme v dinamiki družbe, torej v gospodarski rasti in razvoju; staranje prebivalstva, s tem pa problematika upokojevanja, potrebe delodajalcev po fleksibilnosti, itd. Tu izpostavi vprašanje ali naj se vlada problema loti s celovito reformo delovnega prava in spremembami na področju socialno-davčne ureditve ali pa probleme rešuje sproti s socialnimi ukrepi. Trdi, da bo odločitev možna le ob političnem konsenzu, kar pa je po njegovem mnenju v Sloveniji težko doseči.
2. Druga odločitev se nanaša na izbiro prioritet, torej kaj bo jedro politike pri reševanju te problematike.
3. Kot zadnjo odločitev omeni časovnico. Ta je bistvenega pomena pri reševanju problema, saj se brez te problem (probleme) odlaga na nedefinirano prihodnost. Od države zahtev, da pridobi periodična poročila od ministrstva za delo, ki bodo povezana z delom medresorske skupine za odpravo prekarnosti.

Citat iz intervjuja Boruta Brezarja opozarja na isti problem kot ga je omenil tudi Danilo Türk. To je pokojnina in prispevki v pokojninski sklad.

Če odštejemo kmete je v Sloveniji samozaposlenih nekje 70 ali 80 tisoč ljudi. Če se pogleda podatke ZPIZ-a, to je zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, ki zbira naše pokojnine od vseh prispevkov, ugotovimo da plačujejo samozaposlenih v 70 in 80 procentih primerov najnižje prispevke (Brezar, Svoboda in kapitalistična družba, 2023).

Borut Brezar omenja samozaposleni, ki poleg zaposlenih za določen čas predstavljajo največji delež prekarno zaposlenih. Seveda, kot smo že nekajkrat omenili, niso vsi samozaposleni tudi prekarci. Kljub temu moramo upoštevati komentar Boruta Brezarja, da samozaposleni plačujejo najnižje prispevke v pokojninsko blagajno. Nekateri slednje počnejo tako, da si namenoma nakazujejo nizko plačo, kar posledično pomeni, da več denarja ostane podjetju katerega lastnik je in s katerim lahko kot lastnik razpolaga. S tem se »pokojninska vreča«, kakor je ta izraz uporabila Teja Borovnik, prazni. Tako ugotovimo, da prekarnost ni le problem zase, temveč s seboj ustvarja tudi nove probleme. Če pa ne to, pa jih vsaj dela izrazitejše. Borut Brezar omeni tu še praznjenje zdravstvene blagajne, ki je posledica (samo)izčrpavanja delavcev (kar je pogosto v prekariatu) in dela v slabih pogojih, saj so takšni ljudje bolj izpostavljeni zdravstvenim težavam.

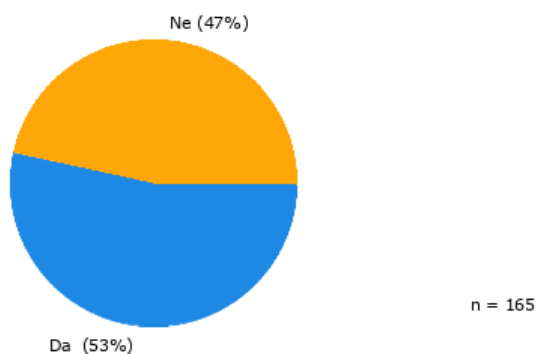
Borut Brezar vidi rešitev v tem, da bi država morala zakonsko prisiliti delodajalce v redne oblike zaposlovanja preko pogodb o zaposlitvi. Prav tako pravi, da bi delodajalec moral do pet let za nazaj povrniti razliko plače, kakršno bi imel če bi delavec bil redno zaposlen. Pa ne le plačo, temveč tudi regrese prispevke in ostale bonitete. Drug vidik pa vidi v tem, da bi morala prekarna oblika dela postati dražja od pogodb o zaposlitvi. Borut Brezar pa omeni še en problem, in sicer problem pri študentskem delu. Na isti problem pa je opozorila tudi Teja Borovnik. Oba trdita, da bi študenti morali imeti dovolj štipendij in dodatkov, da bi opravljali študij nemoten (brez dela).

Glede na argumente in podatke, **lahko tretjo hipotezo potrdimo**. Ne le naša država, ampak tudi Evropska unija premalo pozornosti namenja temu problemu. Kot pravi Danilo Türk je ena od ovir zahteve delodajalcev po fleksibilnosti, kar je tudi ena od značilnosti neoliberalizma. Kljub temu so spremembe nujne, zato mora tako EU in pa država omejiti fleksibilnost dela ter prekarcem zagotoviti dostojno delo, kot to določa eden izmed ciljev OZN.

2.3.4. Hipoteza 4

Anketiranci v družbi se zavedajo pojava neoliberalizma in fleksibilnosti dela. Starejša populacija (starost nad 50 let) se s tako ureditvijo manj strinja kakor mlajše generacije.

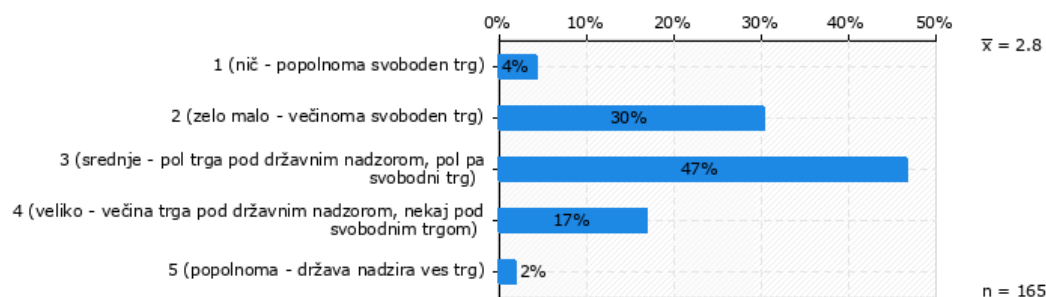
V anketi smo z namenom ugotavljanja hipoteze postavili vrsto vprašanj na temo neoliberalizma, kot tudi na temo prejšnjega politično-ekonomskega sistema. Za nekatera vprašanja smo vzpostavili korelacijo s starostjo.

Slika 4 Ali poznate pojem neoliberalizem?

Na temo neoliberalizma smo kot prvo vprašanje postavili ***Ali poznate pojem neoliberalizem?*** in s tem preverili, ali so anketiranci že slišali za omenjeni pojem. V hipotezi smo postavili trditev, da se anketiranci zavedajo pojava neoliberalizma in fleksibilnosti dela. Zato je bil odziv ankete presenetljiv, saj je kar 47 odstotkov označilo, da pojma ne pozna.

Naslednje vprašanje je bilo ***Koliko bi se po vašem mnenju država morala vpletati v (svobodni) trg?*** s katerim smo že preverjali drugi del hipoteze.

Slika 5 Koliko bi se po vašem mnenju država morala vpletati v (svobodni) trg?

Le 34 odstotkov anketirancev je s svojim odgovorom izrazilo mnenje, da bi morala država pustiti popolnoma svoboden trg ali pa večinoma svoboden trg. 19 odstotkov anketirancev meni, da bi morala država imeti večino ali pa ves trg pod državnim nadzorom. Skoraj polovica anketirancev pa meni, da bi država morala imeti polovični nadzor trga. Torej smo pri analizi ankete ugotovili, da se delež tistih, ki ne želijo neoliberalistične politike giblje okoli 66 odstotkov.

Koliko bi se po vašem mnenju država morala vpletati v (svobodni) trg?						
V katero starostno kategorijo spadate?	1 (nič - popolnoma svoboden trg)	2 (zelo malo - večinoma svoboden trg)	3 (srednje - pol trga pod državnim nadzorom, pol pa svobodni trg)	4 (veliko - večina trga pod državnim nadzorom, nekaj pod svobodnim trgom)	5 (popolnoma - država nadzira ves trg)	Skupaj
15-20 let	4	34	41	16	1	96
	4,17%	35,42%	42,71%	16,67%	1,04%	100,00%
21-30 let	0	1	8	1	0	10
	0,00%	10,00%	80,00%	10,00%	0,00%	100,00%
31-50 let	2	10	17	4	0	33
	6,06%	30,30%	51,52%	12,12%	0,00%	100,00%
50-65 let	0	3	8	5	0	16
	0,00%	18,75%	50,00%	31,25%	0,00%	100,00%
nad 65 let	1	2	3	2	2	10
	10,00%	20,00%	30,00%	20,00%	20,00%	100,00%
Skupaj	7	50	77	28	3	165
	4,24%	30,30%	46,67%	16,97%	1,82%	100,00%

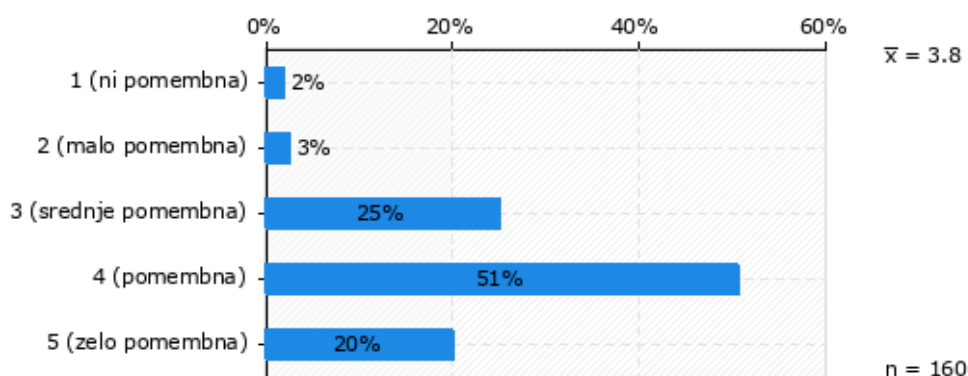
Tabela 5 Koliko bi se po vašem mnenju država morala vpletati v (svobodni) trg?

Po pričakovanjih je starejša populacija (nad 50 let), ki je bila v času Socialistične federativne republike Jugoslavije že opravilno sposobna, odgovarjala na vprašanje bolj s stališča enakovredne delitve nadzora in svobodnega trga, ali pa s stališča večinskega/popolnega državnega nadzora. Starostna skupina od 15 do 50 let je na vprašanje v večini odgovorila z enakovredno delitvijo ali pa z večinoma svobodnim trgom (ne popolnim). Kljub temu, pa moramo biti pri interpretaciji previdni, saj je tistih, ki spadajo v starostno skupino od 50 let naprej, bistveno manj kot ostalih anketirancev (označeno z rumeno). Vendar pa je moč zaslediti nek vzorec, ki bi se ga pri bolj reprezentativnem vzorcu morda dalo z večjo gotovostjo potrditi.

Hipotezo 4 bomo le deloma potrdili. Za to sta dva razloga. Prvič, prvega dela hipoteze ne morem potrditi, saj je v nasprotju s pričakovanji, da bo večina vedela kaj neoliberalizem pomeni, skoraj polovica anketirancev odgovorila, da s pojmom ni poznana. In drugič, drugi del hipoteze se je sicer izkazal za pravičnega, a ga je nemogoče s gotovostjo potrditi, saj nimamo tako reprezentativnega vzorca. Ne le, da je število anketirancev premajhno, ampak je tudi razmerje med starejšo in mlajšo populacijo neuravnovešeno.

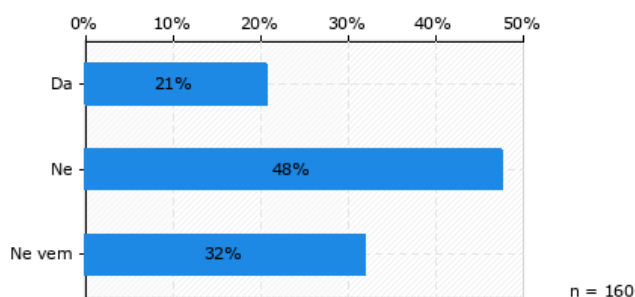
2.3.5. Hipoteza 5

Ekonomska svoboda je za anketirance izrednega pomena, kljub temu pa si želijo zamenjati obstoječi ekonomski sistem.

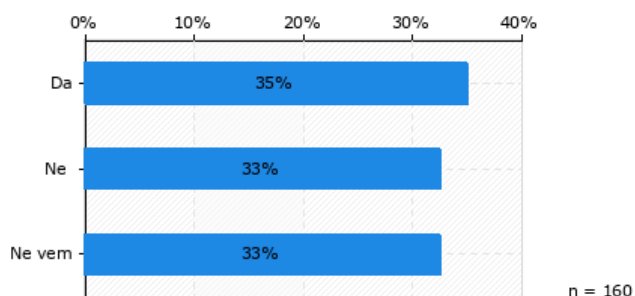

Slika 6 Kako pomembna je za vas ekonomska svoboda?

Če pogledamo rezultate ankete pri vprašanju *Kako pomembna je za vas ekonomska svoboda?* ugotovimo, da je kar 71 odstotkov anketirancev odgovorilo z pomembna ali zelo pomembna. Kar je še bolj izstopajoč podatek je, da je le 5 odstotkov anketirancev odgovorilo, da jim ekonomska svoboda ni pomembna ali pa malo pomembna.

Slika 7 Ali mislite, da je v demokratični družbi nujno potrebna kapitalistična ureditev?

Slika 8 Ali bi zamenjali trenutni ekonomski sistem (kapitalizem/neoliberalizem)?

Iz vprašanja iz slike 7 lahko ugotovimo, da 48 odstotkov anketirancev meni, da v demokratični družbi ni nujen kapitalistični sistem. Kljub temu, je le dobra tretjina anketirancev mnenja, da bi morali trenutni ekonomski sistem zamenjati. Če povežemo te

podatke s vprašanjem na sliki 6, lahko interpretiramo, da je ekonomska svoboda ljudem pomembna, kar pa je najverjetneje tudi razlog, zakaj si ne želijo zamenjave trenutnega ekonomskega sistema, saj jim le ta omogoča veliko ekonomske svobode. Kljub temu, so podatki pri zadnjem vprašanju zelo razpršeni, tako da težko popolnoma ovržemo ta del hipoteze. Verjetno je tudi zaradi nizkega vedenja, da je demokratična ureditev lahko prisotna tudi brez kapitalizma, eden od razlogov, zakaj je odgovor na zadnjo vprašanje tako razpršen.

Iz teh razlogov le **delno potrjujem hipotezo 5**, saj je ekonomska svoboda anketirancem pomembna, kljub temu pa lahko v večji meri ovržemo drugi del hipoteze. Namreč anketiranci niso enotnega mnenja, ko pride do vprašanja menjave trenutnega ekonomskega sistema. Bi pa lahko rekli, glede na podatke iz hipoteze (*glej sliko 5*), da bi se anketiranci verjetno strinjali z omejitvijo trenutnega ekonomskega sistema in razsežnosti ekonomske svobode.

3. ZAKLJUČEK

Kapitalizem (Neoliberalizem) ni prinesel večje svobode in blaginje vsem. Kvečjemu bi lahko rekli, da je vzel nekatere svobode in pravice šibkejšim ter dal močnejšim družbenim skupinam. Tako je tudi pri prekarcih, ki jim je bilo vzeto sedem bistvenih varnosti, ki bi morale biti prisotne pri vsakem delovnem razmerju, ne pa le redno zaposlenim za nedoločen čas. Brez teh varnosti prekaru ostaneta le dve možnosti. Sprejetje delovnih pogojev ali pa ekonomski propad, ki prinaša tudi vse s tem povezane težave. Rešitev za probleme je veliko, a je uresničevanje le-teh, zaradi premajhnega posvečanja pozornosti in pomanjkanja političnega konsenza, daleč od realizacije. Toda da bi sploh lahko začele reševati problem, moramo najprej začeti ozaveščati prebivalstvo. Kakor je bilo v nalogi ugotovljeno, je zavedanje o prekarstvu nizko, kar posledično pomeni, da na državo ni izvajan večji pritisk, ki bi privedel do sprememb. Neoliberalistična politika se je v nasprotju s pričakovanim izkazala za zgrešeno. Čeprav v teoriji skoraj idealna, celo utopična, pa vidimo, da so v praksi, bolj kot utopija in ideal, prisotne vedno večje neenakosti in pomanjkanje socialne varnosti. Bogati so vedno bolj bogati, revni pa vedno bolj revni. Po zadnjih podatkih Oxfama je en odstotek najbogatejših v zadnjih dveh letih zbralo skoraj dvakrat več premoženja kot preostali svet skupaj. Premoženje multimiljardierjev se vsak dan poveča za 2,7 milijarde. Vedno bolj je spodbujan individualizem, družbena kolektivnost pa počasi izginja. Kakor vsi sistemi v zgodovini se bo tudi ta na neki stopnji podrl in razpadel, a se to navadno zgodi, ko v življenja ljudi pridejo pomanjkanje, revščina, strah, itd. Zato bi morali resno razmisliti o sedanji politično-ekonomski ureditvi ter z učinkovitimi in ne le »lepotnimi« spremembami, reformirati današnjo družbo na način, da bo ta živela v večji blaginji z manj družbenimi razlikami. Toda če se hočemo izogniti prej omenjenim težavam (pomanjkanje, revščina, strah,...) bomo morali ukrepati hitro, preden svet zaide v težko rešljivo krizo globalnih razsežnosti. Margaret Thatcher je nekoč izjavila: *»Družba ne obstaja. So posamezni moški in ženske in so družine.«* In ravno v tej smeri moramo iskati rešitve. Najti moramo novo svetovno ureditev, kjer človek ne bo samo individuum, ampak bo družba ponovno postala kolektiv, kjer bo človek svoboden, a hkrati ne bo »jemal« svobode drugih.

Bibliografija

- Adam, A. (17. maj 2008). *Dva pojma svobode*. Prevezeto 28. februar 2023 iz Društvo za razvoj humanistike: http://zofijini.net/mediji_pojma/
- Beck, U. (2000). *The Brave New World of Work* (Zv. I). (P. Camiller, Prev.) Polity Press.
- Brezar, B. (27. september 2018). *Gibanje za dostojno delo in socialno družbo*. Prevezeto 2023. februar 26 iz Koliko je prekarcev v Sloveniji?: http://socialna-druzba.si/blog/2790_koliko-je-prekarcev-v-sloveniji/
- Brezar, B. (24. februar 2023). *Svoboda in kapitalistična družba*. (D. Zupan, Izpraševalec)
- Cetinski, A. (10. januar 2015). *Kakšen kapitalizem hočemo?* Prevezeto 27. december 2022 iz Dnevnik: <https://www.dnevnik.si/1042702751>
- Dahrendorf, R., Rizman, R., Arendt, H., de Jouvenel, B., Berlin, I., Hayek, F. A., in drugi. (1992). *Sodobni Liberalizem* (prva izd.). (R. Rizman, Ured., D. Štrajn, & K. Božidar, Prev.) Ljubljana, Slovenija: Knjižna zbirka Krt.
- Freedom House*. (2021). Prevezeto 15. februar 15 iz spletno mesto neprofitne agencije Freedom House: <https://freedomhouse.org/country/singapore/freedom-world/2022>
- Gibanje za dostojno delo in socialno družbo*. (brez datuma). Prevezeto 26. februar 2023 iz Prekarno delo: <https://socialna-druzba.si/prekarno-delo/>
- Hadžisulejmanović, S. (2021). *Prekarno delo in prekarizacija vsakdanjega življenja*. Ljubljana, Slovenija: Univerza v Ljubljani.
- Horwitz, S. (1. maj 2006). *Hayek and Freedom*. Prevezeto 28. februar 2023 iz Foundation for Economic Education: <https://fee.org/articles/hayek-and-freedom/>
- Juren, E., Kovačič, G., Navodnik, D., Rihtaršič, S., Rutar, M., Zupanc, S., in drugi. (brez datuma). *Sociološki pogled na prekarnost*. Prevezeto 2023. januar 8 iz <https://ebooks.uni-lj.si/zalozbavil/catalog/download/235/335/5413-1?inline=1>
- Kalleberg, A. (2009). Precarious Work, Insecure Workers: Employment Relations in Transition. *American Sociological Review*, 74.
- Mill, J. S. (2003). *Utilitarizem in o svobodi* (Zv. I). (I. Pribac, Ured., Z. Erbežnik, & F. Klampfer, Prev.) Ljubljana, Slovenija: Temeljna dela.
- Poglajen, Č., Tekavčič, M., Kanjuo Mrčela, A., & Türk, D. (2021). *Študije o prekarnosti: Interdisciplinarni pogledi*. Ljubljana: Univerze v Ljubljani, Ekonomska fakulteta.
- Poglajen, Č. (2017). *Odprava prekarnosti kot neizogiben temelj socialne odgovornosti*. Ljubljana: Inštitut za študije prekariata.

SPOT: Slovenska poslovna točka. (22. avgust 2022). Prevezeto 9. januar 2023 iz Spletno mesto SPOT Republike Slovenije: <https://spot.gov.si/sl/teme/avtorska-pogodba/>

SPOT: Slovenska poslovna točka. (22. avgust 2022). Prevezeto 9. januar 2023 iz Spletno mesto SPOT Republike Slovenije: <https://spot.gov.si/sl/teme/podjemna-pogodba/>

Standing, G. (2011). *The Precariat: The New Dangerous Class*. London, Združeno Kraljestvo: Bloomsbury.

Standing, G. (2014). *The Precariat; The New Dangerous Class* (Zv. IV). London, Velika Britanija: Bloomsbury Publishing.

Stark, C. (junij do september 2011). *NEOLIBERALIZEM - IZZIVI ZA PRAKSO IN ETIKO SOCIALNEGA DELA*. Prevezeto 27. december 2022 iz ProQuest: <https://www.proquest.com/scholarly-journals/neoliberalizem-izzivi-za-prakso-etiko-socialnega/docview/886531991/se-2>

Uradni list RS, š. 2. (april 1995). Zakon o avtorski in sorodnih pravicah.

Uradni list RS, š. 2.-1. (marec 2013). Zakon o delovnih razmerjih (ZDR-1). *Zakon o delovnih razmerjih* (Uradni list RS, št. 21/13, 78/13 – popr., 47/15 – ZZSDT, 33/16 – PZ-F, 52/16, 15/17 – odl. US, 22/19 – ZPosS, 81/19, 203/20 – ZIUPOP DVE, 119/21 – ZČmIS-A, 202/21 – odl. US, 15/22 in 54/22 – ZUPŠ-1). Slovenija.

Uradni list RS, š. 4. (april 2006). Zakon o gospodarskih družbah (ZDR-1).

Uradni list RS, š. 8. (oktober 2001). Obligacijski zakonik.

World Population Review. (brez datuma). Prevezeto 15. februar 2023 iz <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/capitalist-countries>

ZDS: Združenje delodajalcev Slovenije. (5. junij 2018). Prevezeto 9. januar 2023 iz spletna stran ZDS: <https://www.zds.si/sl/dogodki/agencijsko-delo-pravice-in-obveznosti-agencije-uporabnika-in-delavcev-6/>

PRILOGA

Intervju – Borut Brezar

Direkten začetek s hipotezo. V Sloveniji imamo opravka z izrazitim pomanjkanjem delovne sile. Res je, da to ne velja za vse poklicne profile, vendar imamo več kot 100000 tujih delavcev in zato je danes moč kot pravi minister za delo Luka Mesec, na strani delojemalcev. Kljub temu prekarno zaposleni ne morejo izbirati med različnimi oblikami zaposlitve, saj nimajo dovolj socialne varnosti, da bi lahko vzeli zaposlitev, ki bi jim dajala ekonomsko in politično svobodo – zato delodajalci lahko izkoriščajo njihov social-ekonomski položaj in se s tem izognejo rednemu zaposlovanju, ki za delodajalca predstavlja večji strošek. Kako se strinjate oziroma ne strinjate s hipotezo?

Če bi šli na stran zavoda za zaposlovanje, bi videli, da je iskalcev zaposlitve še vedno bistveno več kot je prostih delovnih mest v Sloveniji. Zavod za zaposlovanje objavlja število brezposelnih na eni strani, na drugi strani pa število prostih delovnih mest. Še vedno vidimo da je razkorak med obema zelo velik, je pa res, da imamo v Sloveniji zadnje pol leta oz. leto rekordno nizko brezposelnost. To pomeni, da so delavci v situaciji, ko lahko strukturno zahtevajo višje plače, ko lahko strukturno odhajajo na delovna mesta, ki so bolj varna, ki so bolj zaščitena itd. To še vedno ne pomeni, da imamo zdaj obratno situacijo, v smislu, da imamo več prostih delovnih mest kot imamo delavcev, ki iščejo zaposlitev. Delavci so sigurno v boljšem položaju kot so bili nekaj časa nazaj ampak to ne pomeni, da je sedaj vse idealno. Kar se prekarcev tiče, nekje je bilo rečen da je 100000 tujih delavcev, imigrantskih delavcev prišlo v Slovenjo, to nakazuje da so se delodajalci kot razred, skupina odločili, da ne bodo sebi nižali dobičkov, svoje presežne vrednosti ampak bodo raje šli v smeri, da bodo najemali delovno silo za katero menijo, da je cenejša. Hkrati se to delovno silo tudi lažje manipulira, saj ne pozna zakonov, nima socialnih mrež tukaj vzpostavljenih, je bistveno slabše sindikalno organizirana. Po eni strani je res, da so številčno gledano delavci v boljšem ampak delodajalci so se očitno vseeno odločili, da bodo zavirali te zahteve delavcev po boljših delavnih pogojih in po višjih plačah itd. Kar se prekarcev tiče, pa na gibanju nismo opazili, da bi bistveno upadlo število samozaposlenih, študentskega dela itd. Delodajalci še vedno posegajo po teh oblikah dela tako da ne bi rekli, da je bistveno manj prekanega dela kot ga je bilo nekoč. En vidik je bil ta glede števila, drug vidik pa da delodajalci izkoriščajo social-ekonomski položaj. Prekarno delo je pogosto, pogosto so mu podvrženo skupine, ki so družbeno v šibkejšem položaju, recimo pogosto se v taki situaciji znajdejo mladi. Delodajalci jim rečejo, da nimajo izkušenj, zato jih lahko plačujejo manj. Pogosto so mladi še tisti, ki nekako še nimajo družine ali pa jo ravno ustvarjajo in so zato še bolj pripravljeni se podrejat nekim delodajalcem, ki zahtevajo od njih preveč. Na našem društvu smo skozi leta ugotovili, da so mladi tisti, ki verjamejo, da nekaj vedno gre, da se lažje podrejujejo ker nimajo zdravstvenih težav. Šele pri tridesetem, štiridesetem,

petdesetem letu se pojavijo tudi kakšne zdravstvene težave, do takrat pa mladi mislijo, da so vsemogočni zato tudi pristajajo velikokrat na takšne zadeve. Če pogledamo ta psihološki vidim, pa so seveda zadaj neke strukturne zadeve ki prisilijo mlade v tako situacijo. Tudi ankete pokažejo, da so mladi pripravljeni vzeti pogodbo za določen čas ali pa nedoločen čas ampak jim velikokrat ni na voljo. Na voljo jim je sam SP ali pa delo prek študentskega servisa, tako pogosto podaljšujejo status ali pa jemljejo SP-je. Kakšna ranljiva skupina med prekarci so tudi ženske, ki pogosto delajo v trgovinah s skrajšanim delovnim časom. A na srečo opažamo, da so se v zadnjem letu delavke v trgovinah recimo Lidl, Tuš močno sindikalizirale in dejansko postavljajo že neke zahteve za ureditev tega položaja.

Kako pa je zdaj, če dodam vprašanje, glede sindikalne varnosti?

Jaz bi rekel, da je ena od glavnih zmag, ki so jim imeli delodajalci kot razred je to, da so dosegli da se je ustvarila neka nova oblika dela prek SP-ja, prek študentskega dela, preko pogodb civilnega prava v smislu avtorskih pogodb, podjemnih pogodb itd. To se je močno razpaslo in delodajalci so preko tega dobili eno skupino ljudi, ki po navadi ni sindikalno organizirana. Jaz mislim, da je to ena bistvenih zmag, zato ker skupino, ki ni sindikalno organizirana, lažje manipuliraš, lažje jo obračaš eno proti drugi. Čez leta naših izkušenj se je pokazalo Da se delavce, ki niso povezani in kot kolektiv in če ne sindikat pa vsaj na neformalni ravni veliko lažje manipulira.

Če nadaljujemo. Naslednja hipoteza: Država bi lahko s spremembo zakonodajo rešila problem prekarno zaposlenih, a bi s tem pretirano posegala v interese delodajalcev in osnovne postulate svobodnega gospodarstva. Kakšno je vaše mnenje o posegu države v gospodarstvo? Ali menite, da bi država lahko več naredila za zaščito prekarcev? Kako bi po vašem mnenju s pravnega stališča lahko zaščitili prekarne delavce?

Država bi seveda lahko naredila več ampak iz različnih razlogov tega ne počne. Država bi morala to narediti, ker z vidika države je neracionalno da dopušča razcvet prekarne oblike dela. Recimo med prekarne oblike dela so najbolj pogoste pogodbe za določen čas, če jih štejemo kot prekarne pa recimo samozaposleni. Če odštejemo kmete je v Sloveniji samozaposlenih nekje 70 ali 80 tisoč ljudi. Če se pogleda podatke ZPIZ-a, to je zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, ki zbira naše pokojnine od vseh prispevkov, ugotovimo da plačujejo samozaposleni v 70 in 80 procentih primerov najnižje prispevke. To pomeni, da v pokojninsko in zdravstveno blagajno prispevajo najmanj. To seveda pomeni, da to dodatno povzroča težave pri izplačilu pokojnin in financiranju zdravstvene blagajne. Država s tem ko ne regulira tega področja sila delodajalce da dejansko zaposlujejo na podlagi pogodbe o zaposlitvi. S tem izčrpava pokojninske in zdravstvene sklade in to je ogrožen problem za državo, ki pa ga zares ne naslavlja. 2021 smo sodelovali v eni raziskavi z filozofsko fakulteto, kjer smo intervjuvali in naredili anketo na podlagi 1400 samozaposlenih in ta anketa je pokazala, da jih ogromno dela ko so bolni, torej da oni ne grejo na

bolniške ampak delajo. To je pa problem zato, ker se na dolgi rok, če ne kdo ne jemlje dopusta, če dela bolan, če se samoizčrpava, če dela preko priporočenega delovnega časa torej preko osem ur na dan, dela za vikende in praznike, to pomeni, da se ne spočije, da se psihofizične sposobnosti ne obnavljajo in na dolgi rok to povzroča hude težave. Če nekdo dela celo življenje na tak način, bo tudi konec koncev večja obremenitev za zdravstveni sistem. Kar hočem reči je, da država bi morala posegati v to področje, er je tudi njej v interesu, da ima zdravo prebivalstvo, da pobira davke in prispevke ampak se je odločila da tega ne bo počela. To da gre za neko svobodno gospodarsko pobudo je argument delodajalcev, ki ga težko sprejmemo, ker bi država morala v prvi vrsti skrbeti za državljane ne za to, da imajo ljudje višje dobičke. Če pristanemo na to bomo imeli vedno bolj obubožano prebivalstvo, vedno večje socialne razlike, vedno bolj izčrpane in bolne ljudi, to pa ne vem če hočemo it po tej poti. Torej kaj bi pa država lahko naredila pa niso preproste stvari, ker zadaj je gospodarski model, da se samo z nekimi zakonodajnimi spremembami zadeve popravijo sploh čez noč. Sigurno je ena od rešitev to kar smo govorili že velikokrat in sicer, da se delodajalce prisili, da začnejo bolj zaposlovati na podlagi pogodb o zaposlitvi, da se ne jemlje več pogodb na SP-je, avtorske in podjemne da se ne »outsource-a« varnostnih servisov, čistilk ampak da se začne redno zaposlovati. To lahko država naredi na način da zaostri nadzor, ker pogosto so prekarni delavci v t.i. prikritih delavnih razmerjih. To je situacija ko nekod dela prek SP-ja študentskega dela, avtorske pogodbe, podjemne pogodbe in dela za enega delodajalca in so po zakona izpolnjeni vsi elementi delovnega razmerja, torej prejema plačilo, dela kontinuirano, dela v organiziranem delovnem procesu, dela pod navodili, nadzorom delodajalce, dela prostovoljno to so v glavnem elementi in na sodišču bi tak delavec zmagal. Delodajalec bi mu moral do pet let nazaj povrniti razliko plače kakršno bi sicer imel če bi bil zaposlen, vse prispevke, regrese itd. Kar hočem reči teh prikritih delavnih razmerij v Sloveniji je ogromno in država bi lahko s poostreno inšpekcijo prisilila delodajalce, da bi začel bolj redno zaposlovati. To je en vidik, drug vidik pa je da bi morale te oblike dela postati dražje od pogodb o zaposlitvi. Študentsko delo je trenutno še vedno cenejše od rednega dela ker ni problem da podjetnik ki čez poletje rabi nekega študenta da najame ampak problem je če to dela kontinuirano. V gostinstvu je tega ogromno, da se ne zaposluje ljudi ampak se zaposli študenta. Študentsko delo je svoja problematika, saj bi morali imeti študentje dovolj štipendij da študira ne da delajo. Ni problem da delajo ampak če delajo da sploh lahko študirajo in so bolj delavci kot študentje. Država bi sigurno lahko naredila več. Kasneje bom dal nek zbornik kjer smo pisali o tem kaj bi se mogoče lahko dal kot neke lepote popravke znotraj trenutne ureditve.

Ne le, da so prekarni delavci socialno manj varni, ampak delajo v težjih delovnih pogojih, prav tako pa ne prejemajo raznih izobraževanj na področju varnosti in zdravja pri delu. To vodi delavce v socialno negotovost in stres, ki pa lahko vodita v duševne motnje (depresija, anksioznost,...). Slednja korelacija med prekarim delom in duševnimi motnjami, kot posledico socialne negotovosti, je bila dokazana, kljub temu pa se razne oblike prekarne dela povečujejo. Ali menite, da je obstoječa delovna zakonodaja ustrezna? Ali se vam zdi, da bi se morali o prekarjem delu in duševnih stiskah prekarcev več pogovarjati (namenjati več pozornosti)?

Mislim da sigurno bi se morali več pogovarjat in država bi morala več naredit. V eni študiji ki smo jo delal in sem jo že omenil, nas je presenetila številka da je vsak deseti samozaposleni že pomisli na samomor zaradi težav ki so povezane z delom. Ta zadeva da nekdo dela v prekatnih oblikah dela sigurno ni nedolžna z vidika duševnega zdravja. Tudi mi smo imeli na društvu primere, ko so se ljudje ker so imeli toliko dela popolnoma psihično podrli in izgoreli in so mogli na dolgotrajno bolniško ker niso zmogli nič delat. O tem vidiku se govori premalo, po navadi sploh samozaposlene in podobne oblike dela obkroža neka mistika. Oni so ponosni da delajo preko svojih zmožnosti in ko se pogovarjajo med sabo se hvalijo kot da je to nekaj dobrega. Jaz sem čez vikend delal, jaz sem čez praznik delal, jaz ne jemljem dopusta, jaz pa nikoli ne grem na bolniško. To je postala neka ideologija samoizkoriščanja, kako se med sabo hvalijo, kako med sabo skoraj tekmujejo kdo dela več in kdo se bol samo izkorišča. Tega je ogromno in s tem je seveda povezana tudi depresija ker to je nekako shizofrena situacija. Nekdo je po neki strani svoj lastni delodajalec in delodajalec mora delavcu govorit da dela več, delaj čez praznike, delaj tudi če si bolan, delaj za nizko plačilo. Po drugi strani pa so delavci oziroma ljudje ki hočejo bit s svojimi družinami, iti v kino, iti s prijatelji ven pit in to je neka dvojna situacija. Po eni strani ko delajo želijo biti z družino, ko pa so z družino pa se počutijo krive, ker ne delajo. To je nek notranji boj in če nimajo teh stvari pri sebi razčiščenih sigurno lahko vodi v neke psihične težave sploh če v tem vztrajajo leta in leta, če ne celo desetletja.

Prekarno delo je nastalo iz temeljev neoliberalističnega načela fleksibilnosti dela. To je pomenilo, da so oblasti začeli uvajati razne spremembe, kot so fleksibilnost plač, fleksibilnost delovne sile (lažji premik delovnega položaja delavca), časovna fleksibilnost (spremenljiv in nedoločen delovni čas), fleksibilnost lokacije (delo zunaj podjetja – tudi doma) in pa fleksibilnost števila (spreminjanje števila zaposlenih in delovnih ur, ki so potrebne v določenem trenutku). Kaj menite o načelih neoliberalizma in kaj bo po vašem mnenju ta politika prinesla v prihodnosti?

Upajmo da se čim prej razsuje. Kot rečeno ta logika, če se bomo vsi podrejali zahtevam kapitala in delodajalcev da bomo vsi na boljšem tak način politike poznamo že dolgo. Nekje od 70-ih naprej se je v zahodnem svetu in po padcu sovjetske zveze počasi tudi na vzhod, vidimo da ta politika ne deluje. Imamo razsuto socialno državo, povečanje neenakosti, kljub finančnim krizam elita še vedno profitira, še vedno si povečuje svoje bogastvo, bogastvo se vse bolj koncentrira. Vidimo da nismo vsi na boljšem če se podrejamo tem predstavam o svetu, da ta kot sem rekel upajmo, da se tak način pogleda na svet čim prej razsuje in upajmo da ga nadomesti neka bolj socialna pravična pozicija.

Da dodam vprašanje. V svoji seminarski nalogi sem omenjal tudi problem tega da ljudje povezujejo kapitalizem z demokracijo in imajo neko idejo da brez kapitalizma demokracija ni mogoče, kar pa vemo, da za Singapur, Kitajsko to daleč od tega da bi držalo. Imajo popolnoma drugačen režim tudi svoboda ljudi, osebna svoboda ljudi manjša hkrati pa so ene najbolj kapitalističnih držav. Kaj pa je vaše mnenje na to, da mogoče imajo ljudje občutek, da če gre ta kapitalističen sistem v socialno smer bojo s tem tudi zgubljali pravice.

Kapitalizem s človeškim obrazom je problematičen iz tega vidika, ker noben kapitalizem ne more imeti človeškega obraza, ker po definiciji kapitalizem v bistvu gre za akumulacijo, prenos, izžemanje vedno več. Nekdo ima presežno vrednost, to presežno vrednost, ki se ustvari v produkcijskem procesu, se vloži nazaj v produkcijski proces, zato da bo v naslednjem ciklu presežna še večja in potem se spet vloži itn., to pomeni, da se v bistvu izčrpava naravna vire, delovno silo in to ima neke svoje meje in vprašanje, če znotraj tega sistem nekako sploh lahko zdržimo. Kar se pa tiče demokracije in pa kapitalizma, pa kar se mene tiče, kapitalizem v osnovi ni demokratičen. Je v bistvu antidemokratičen. Zato ker v bistvu omogoča v bistvu eni ozki skupini elit, neki globalnih elit, da v bistvu nadzirajo cele države, da lahko zatresejo celo državo, ki se jim pač ne podredi. Zdaj, sigurno je mogoče, da imamo demokracijo, kakorkoli si jo že predstavljamo. Če je demokracija mišljena samo to, da imamo več strank, pa da lahko gremo na vsake 4 leta na volitve, s tem potem ni ravno velikih težav. To imamo zelo hitro lahko, tudi izven kapitalizma. Težje pa je verjetno izvesti neko resno ekonomsko družbeno spremembo, na način demokracije. Torej osebno, pa tudi na gibanju bi se večina strinjala, da z volitvami ne moremo spremeniti sistema, izvoliti neke druge vlade, ki pa bo veliko boljše delovala. Če bi to bilo res, bi to že nekako doživel, pa tega še nismo doživel – ukinitve kapitalizma znotraj demokracije. Sigurno pa vsaka neka resna družbena sprememba ne sme iti na račun nekih osnovnih človekovih pravic.

Ali mislite, da je prekarnost problem (post)modernih družb in zakaj da oziroma ne?

Problem sigurno je. Ne bom se spet ponavljal, saj sem že veliko povedal, zakaj se mi zdi, da je to problem, ampak če gledamo na prekarnost, lahko gledamo z več vidikov.

Pogosto se gleda s pravnega vidika. Češ to so tiste pogodbe, ki odstopajo od pogodbe o zaposlitvi, ko delavci nimajo nekih osnovnih delavskih in socialnih pravic, ki s pogodbo o zaposlitvi izhajajo. To je neka bolj pravniška definicija, čeprav prekarnost ni pravni pojem. Lahko pa pogledamo tudi na prekarnost, kot na način kako se delo, delovna sila podreja kapitalu. Torej na kakšen način se organizira delo. Z razbijanjem fordističnega tipa proizvodnje. Pridemo v postfordizem, kjer imam neka manjša podjetja, ki delajo za multinacionalke. Iz tega vidika, ta multinacionalka samo naroči do tega pa tega datuma mi izdelajte izdelek. Hočem na koncu imeti tak pa tak izdelek, ki bo imel takšno in takšno kakovost, kako boste pa to naredili, pa je meni vseeno. Na način, v smislu kako boste izkoriščali delovno silo, kako boste postavili stroje znotraj tovarne, pa je to meni čisto vseeno. Če je bil fordizem veliko bolj hierarhičen in je diktiral vsak korak v tovarni, pa je zdaj bistveno manj tega. Če pogledamo na ta način, da je to način podrejanja dela kapitalu, kako se organizira delo, kako se organizira delovni proces, pa je to, ne bi rekel da je to samo moderna oz. postmoderna stvar, ampak lahko to opazimo tudi že prej v zgodovini. Tak način organizaciji dela.

Nekako ste že skozi intervju povedali, ampak tako še za zaključek – Kako bi vi rešili slednji problem, problem prekarnosti?

Sigurno, ga je treba naslavljati sistemsko. Samo en zakon, ali pa samo neki lepotni popravki, ga bojo verjetno samo omilili. Zdaj, če rečemo da je prekarnost samo to, da je problem, da ljudje ne morejo iti na bolniško ali pa na dopust, vse to mogoče z nekimi sistemskimi oz. z nekimi zakonskimi spremembami da urediti. Se samozaposlenim da pravico do bolniške. Ni pa nujno, da bo to privedlo, do neke resne sistemske spremembe. Če rečemo, da je prekarnost to, da se je dejansko pojavil nek postfordistični tip delavca, to pa je nekaj drugega. Kako pa to spremeniti, je pa treba močno poseči v samo gospodarstvo. Država bi morala začeti bistveno bolj posega, razbijati velike monopole, verjetno bi to pomenilo tudi zahtevo, da gremo na nacionalna gospodarstva in ne toliko na globalističen način dela, itn.

Pa morda še čisto eno kratko vprašanje. Zakaj mislite, predvsem sedaj, ko sem anketo delal, da je zavedanje posameznikov zelo problematično, oziroma je zavedanje tako nizko. Zakaj mislite, da je temu tako.

Jaz bi sicer rekel, da se skozi zadnja leta zavedanje te problematike, da se povečuje. Mi ko recimo govorimo z ljudmi, še posebno iz balkanskih držav, z ljudmi, ki niso neki pravniki, sociologi, pogosto ne poznajo niti izraza prekarnost, kaj šele da bi vedli, kaj to pomeni. V Sloveniji se mi zdi, da se je v zadnjih 10 letih, da se je ta problematika nekolkiko bolj izkristalizirala, da imamo vedno več organizacij, ki se s tem ukvarjamo. Je pa sigurno problem, zakaj je tako. Zakaj ljudje ne prepoznajo problem prekarnost? Zato ker to ni iz strani elit prepoznano kot problem, ki bi ga morali rešiti. Ker, če bi reševali problem prekarnosti, bi morali nasloviti resne sistemske ekonomske težave, ki

jih imamo. ;islim, da nočejo, da to nekomu odgovarja, da to ni nek splošni problem. Ker ljudje bojo verjetno prepoznali kot neko težavo, ko bo neka družbena sila začela to nagovarjat. Elita tega sigurno ne bo začela samo od sebe nagovarjat. Zato da bi se morali delavci sami, tisti ki so pač že ozaveščani, začeti organizirani v sindikate, združenja, ki bi začela zastopat njihove interese. In ko bo to gibanje postalo neka resna sila, bi lahko začeli naslavljat te probleme bolj resno in bi se delavstvo na sploh začelo bolj zavedat. Dokler pa bodo elite, kot sindikati praktično otopeli pri tem problemu in se s tem ne bojo ukvarjal, bomo žal verjetno ostal pri tem kjer smo. Na neki nevladnih organizacijah, ki vsak mesec pripravi neko akcijo, ampak to je to. Ni nujno, da bo to prodrlo v neko splošno zavest

Intervju – Teja Borovnik

Direkten začetek s hipotezo. V Sloveniji imamo opravka z izrazitim pomanjkanjem delovne sile. Res je, da to ne velja za vse poklicne profile, vendar imamo več kot 100000 tujih delavcev in zato je danes moč kot pravi minister za delo Luka Mesec, na strani delojemalcev. Kljub temu prekarno zaposleni ne morejo izbirati med različnimi oblikami zaposlitve, saj nimajo dovolj socialne varnosti, da bi lahko vzeli zaposlitev, ki bi jim dajala ekonomsko in politično svobodo – zato delodajalci lahko izkoriščajo njihov social-ekonomski položaj in se s tem izognejo rednemu zaposlovanju, ki za delodajalca predstavlja večji strošek. Kako se strinjate oziroma ne strinjate s hipotezo?

Jaz na področju delovnega prava delam konkretno že kar 14. leto, delam s podjetji, delam kot pravna svetovalka, delam na področju dejansko urejanja delovnih razmerji in HR-ja na splošno in se srečujem s podjetji, ki delujejo na recimo področju kovinske industrije, lesne industrije, trgovine, avtošole, taksisti. Bom rekla cel šopek različnih samih dejavnosti, ki se prepletajo in moram priznat, da nekega hudega vpliva tega ali pa, da bi se posebej izkoriščalo na teh področjih sama nisem zaznavala. Je dejstvo, da je recimo nekaj podjemnih pogodb sklenjenih, ampak so te sklenjene v veliki meri zaradi želje delavcev, ne pa zaradi samih delodajalcev, zaradi tega, vsaj bom rekla na našem koncu inšpektorat kar precej močen in opravljajo svojo funkcijo in se zelo hitro najde kdo, ki najde, da kaj ni tako kot bi moralo biti. Se pojavljajo te oblike recimo pri kakšnih natakarih. To smo zaznali. Recimo, da so dejansko bili v slabšem položaju in da bi iz tega naslova lahko bili, iz tega naslova same socialne varnosti na slabšem, zaradi tega, ker lahko dejansko ostanejo brez vsega – če se nekdo odloči da z njimi ne želi več sodelovati. Je pa iz tega naslova zopet vprašanje zakaj imajo takšen položaj. Delodajalci bi želeli zaposlit, pa se pogostokrat zgodi, da delavci, ki se odločajo za neko obliko samozaposlitve to naredijo tudi iz razloga, ker jim paše, da so bolj samostojni, da se iz tega naslova ne rabijo toliko nekomu zavezovat in da če jim kaj ne paše, da lahko tudi rečejo »hvala lepa«.

Torej bi se potem strinjali s ministrom, da je potem moč na strani delojemalcev?

Jaz bom rekla takole. Delodajalci želijo imeti zaposlene, ki opravljajo svoje delo, ki izpopolnjujejo svoje delovne naloge, dosegajo rezultate. Se pa mogoče tudi v nadaljevanju glede vprašanj, ki jih imate v samem intervjuju zastavljene, se bova še tako dotaknila te naše družbe sedanje in želja in individualizma in tega, da vsi želimo imeti za svoje stvari vse poskrbljeno in si zelo hitro želimo doseči višji nivo pravic, kakor pa nam bi recimo nekje lahko bile zagotovljene. Tako da mogoče ta hipoteza, tako kot sem že prej govorila, bi držala za kakšne novinarje. Da so tisti ostali zares v šah mat poziciji, da dejansko ne morejo priti v svojem poklicu na drugačen način do finančnih sredstev, kakor to, da se čisto potrdijo in pristanejo na mizerne pogoje na samo opravljanje dela.

Da vam postavim dodatno vprašanje na to temo. Danes sem s prejšnjim intervjuvancem govoril in sem zasledil, da znajo nekateri delavci biti s strani delodajalcev včasih prisiljeni v SP, v opravljanje dela preko SP-ja.

Zdaj ravno iz tega naslova recimo sem omenjala take pri katerih sem zaznala, da se na takšen način rešuje. Prav siljenje pa,... Jaz bom rekla tako, lahko da se nekje to zgodilo, ampak taka oseba potem ni dolgo zdržala, oziroma ne zdržala ampak se zadeva potem zelo hitro zaključi tako da oseba lahko reče, »ne želim več pod takimi pogoji sodelovati« in poišče drugega delodajalca. Tako kot je napisano v sami hipotezi. Delojemalci so tisti, ki imajo v tem trenutno moč, zaradi tega, ker jih primanjkuje in so delodajalci na nek način v težkem položaju, zaradi tega, ker se tudi sama delovna sila, sploh v zadnjem času zelo hitro menja. Delavci iščejo svoje boljše pogoje, želijo se prodati za višjo plačo in tako naprej, naslednjemu delodajalcu in je trg dela v tem trenutku, sedaj kar napet na vseh mestih. Tako, da siljenje v to, da samo na takšen način lahko sodeluješ z nekom ali pa ne, jaz mislim da je trenutno odprtih toliko prostih delovnih mest, da nikomur ni treba pristati na takšne pogoje dela, ampak si lahko išče zaposlitev tudi drugje. Inšpektorat kot tak pa zelo hitro poišče. Če se nekdo zelo hitro obrne na njih, se lahko kar hitro reši tak problem.

Naslednja hipoteza. Država bi lahko s spremembo zakonodaje rešila problem prekarno zaposlenih, a bi s tem pretirano posegala v interese delodajalcev in osnovne postulate svobodnega gospodarstva. Kakšno je vaše mnenje o posegu države v gospodarstvo? Ali menite, da bi država lahko več naredila za zaščito prekarcev? Kako bi po vašem mnenju s pravnega stališča lahko zaščitili prekarne delavce?

Zdaj je spet ta opredelitev prekarnih delavcev, gre tudi za tiste, ki so med zaposlitvijo za nedoločen čas in pa brezposelnostjo, ali gre dejansko za osebe, ki so zaposlene za nedoločen čas pa imajo vseeno tako nizke dohodke, da si ne morejo določenih stvari privoščiti, ali pa gre za SP-jevce, ki opravljajo svoje delo na različnih področjih in bom rekla si s tem gradijo sami svoj biznis, tako da bi morali ločit po posameznih področjih. Če gre za te zaposlene, ki imajo zelo nizke plače, pa zaradi tega zelo težko živijo, bi se dalo zadevo reševati na način kakor jo sedaj poskušajo – z dvigom

minimalne plače. Dejstvo pa je, da se celoten krog obrne. Takrat ko se dvigne minimalna, se tudi vse ostale stvari dvignejo. Tako da smo v bistvu v začaranem krogu, iz katerega je zelo težko ulti. Tudi sami zaposleni recimo, če so v tej poziciji, to pa smo imeli kar nekaj primerov že, recimo ko so delodajalci želeli plače dvigniti, pa so se zelo hitro oglasili »to pa ne«, zaradi tega, ker če jim delodajalec dvigne plače za recimo 100 evrov, izgubijo vse socialne transfere, ki jim drugače pripadejo. Se je tu zelo hitro pokazalo, da ni samo problem, da delodajalci ne dvignejo plač, ali pa da zagotavljajo slabe pogoje, ampak v tem, da je naša država še vedno socialna država in omogoča izogib ali pa bom rekla vožnjo slaloma med pravicami in tem kar dejansko ljudem lahko pripada iz naslova same zaposlitve. Razlika, čist konkretno recimo pri nas, če omenim naš primem. Jaz sem v času študentskega statusa, pa bom rekla kar že, potem ko sem že imela otroke, tisti mesec ta zadnji, ko sem bila še študentka in potem v naslednjem mesecu, ko sem se zaposlila in ko je sin šel v šolo, kljub temu, da sem se zaposlila in da sem dobila pogodbo za nedoločen čas in vse, smo bili 500 evrov v minusu. Zaradi tega, ker je bilo treba plačevati vrtec za hčero, pa zgubili smo visoki otroški dodatek. Tako da sem prepričana, da si nekdo preračuna ali se mu splača zaposlitev vzeti, ali pa je boljše bit, malo bolj nevarni strani, pa malo boljše živeti.

Je pa potem res pri prekarnem delu, da imajo trenutno boljše življenje, je pa potem problem čez 20, 30 let, s pokojninami, zdravstvenimi skladi, zavarovanji,...

Ja, na dolgi rok pa je lahko slabše. To se pa strinjam. No to je pa druga stvar, zakaj se ljudje odločajo bolj tvegane zaposlitve. Sej, dokler ljudem paše, da imajo več in da lahko na mesečni ravni iztržijo več iz tega naslova, ker so bom rekla v nekem drugačnem položaju, je vse to okej. Prvi takšen filter je bila ta korona, ko se je pokazalo, da tisti, ki so imeli urejeno dejansko samo, bom rekla socialni status, glede same zaposlitve, so dokaj dobro prišli skozi. Tisti, ki pa so bili na nekih takšnih oblikah, pa so v času korone komaj preživeli iz mesca v mesec, jih je udarilo predvsem po žepu in da ta socialna varnost ni tako močno, kot pa če bi bili redno zaposleni, pa bi jim recimo bilo omogočeno koriščenje ukrepa za čakanje na delo doma, pa povračila, ki jih je država v tem času takrat ponujala.

Zdej zaščita samih prekarnih delavcev, če se obrneva nazaj na neke funkcije pa na delovna mesta, ki so, ki niso toliko svobodna, oziroma da ne more nekdo delati na vseh delovnih mestih z neko izobrazbo, bi po moje to lahko reševali že v času samega izobraževanja. Ko se nekdo pojavi na trgu dela, z nekim poklicem, na podlagi katerega se odloči potem tudi za opravljanje dela, zdaj če se pogovarjamo o nekih novinarjih ali igralcih, ki so vezani na neko področje, specifično dejavnost, bi zagotovo lahko v času samega izobraževanja več pozornosti temu posvečal. Ker tudi sem prepričana, da tisti, ki zaposlujejo ne vedo čisto za kaj se gre. Da so dejansko delodajalci, ki niti ne želijo nič slabega ampak se tudi strinjajo s takim načinom

sodelovanja s poslovnimi partnerji, na takšen ali pa drugačen način in jim obojim paše. Tako da tu, svoboda odločanja še vedno velja. Ampak tako kot sem rekla, pri določenih poklicih, ki so tako specifični, da ti ne moreš reč »zdaj bom šel pa jaz v zasebno trgovino prepevat« ali pa izvajati nekih nekih televizijskih nastopov. Tako da je problem, da si omejen z izbiro same službe, samega poklica kot takega.

Mogoče samo eno vprašanje, ko sva bila že na tej temi študentov. Danes sem z intervjuvancem govoril in je omenil, da po njegovem mnenju največji pri študentskem delu, če se zgodi primer, da študent se mora bolj fokusirati na opravljanje študentskega dela kot na samo izobraževanje, ker mora poskrbeti, da lahko preživi v času študija.

Tukaj bi se strinjala, da bi se lahko štipendijsko politiko veliko bolj zadeva smiselno uredili, tudi na podlagi tega, da bi se, zdaj če sem že kadrovka, da bi se s kadrovskimi štipendijami lahko zagotovilo, da bi potem tudi študentje, ki zaključijo študij, se dejansko na podlagi tudi samih štipendijskih pogodb vključevali v delovni proces direktno. Ne da se potem čaka, da se bomo le našli potem z nekom, ki pa je mogoče že nekdanj razmišljal v sodelovanju z neko firmo. Tako da tukaj bi na področju štipendiranja lahko naredili več. Dejstvo je, da država te stvari omogoča. Sama štipendija je neobdavčena do višine minimalne plače, kar je lahko že kar v redu znesek. In če ti že kot delodajalec veš, da bi ti lahko nekomu zagotovil neko normalno življenje, pa da ga potem tudi »privežeš« na sebe, vsaj za nekaj let, pa veš, da ti bo iz tega naslova človek normalno stvari oddelal, bi bila to ena izmed poti, ki bi lahko bila smiselna. Pa bi dejansko imeli obojni od tega korist. In študent ki bi se manj ukvarjal z delom kot takšnim v času študentskega servisa namenjenem preživetju, pa tudi delodajalec, ki bi vedel kaj bi na koncu dobil.

Hkrati pa tudi potem neko delovno silo, ki se je že potem izpraksirala v določenih področjih.

Ja, jaz sem, ko sem že gledala vprašanja, sem dejansko o tem razmišljala pri naslednjih vprašanjih. Zdaj, kar se tiče samih študentov za ta del, le malo kod se na trg dela spusti brez izkušenj. Vsak je že nekaj izprobal. Po mojem mnenju sta tu vsaj dve vrsti študentov. Oziroma bom rekla tri. Eni, ki delajo zato da preživijo in zaradi tega dejansko trpi študij. Drugi, ki se s tem študentskim delom navadijo na nek luksuz, ki jim ga nudijo starši in se naučijo, da vse tisto kar zaslužijo porabijo samo za tiste luksuzne dobrine. Tretji pa so tisti, ki že v času študenta delajo na polno in so navajeni na neki organizacijsko strukturo in navajeni delovnih navad in se tudi, ko se vključujejo v delovni proces, zavedajo kaj bojo morali narediti, da so lahko neke zaposleni. In po mojem sledni, razen če ne pridobijo toliko izkušenj, lahko že takoj iz študenta posegajo po višjih položajih. In takšni potem ne delajo problemov kar se prekarcev tiče. Je pa tako, da so tu odločitve spet različne. Eni si želijo iz tega ven, »zdaj si pa želim jaz čist neodvisno skozi življenje zjadrati« in je tukaj zadeva potem, bom rekla, odločitev od vsakega posameznika. Zelo smo postali individualisti in

gledamo na to, da nam je dobro. Tako bom rekla, družbena odgovornost, da je včasih res treba iti v službo in oddelati delo po pričakovanjih nekoga drugega itn... zelo veliko mladih, če na kar vsi najprej začnejo razmišljat, kaj bom imel od tega in česa vsega ne bom dopustil. To se vidi že na samih razgovorih. Jaz običajno postavim možnost za odprto diskusijo ali pa bom rekla vprašam, kaj pa bi recimo delavca oz. kandidata za zaposlitev zanimalo o samem delodajalcu. Pa je prvo vprašanje, kdaj je odmor, kdaj bom lahko šel na dopust, ali imate kakšne izven službene dejavnosti... Noben ne vpraša na kakšen način bo delo potekalo, ali bom imel kakšnega mentorja, ko se bom delo učil, da bom lahko delo opravljal. In se že tu vidi, da je to razmišljanje o tem zakaj se hodi v službo zelo, ne bom rekla izkrivljeno, ampak je težava. In iz tega naslova se marsikdo odloči za samostojno pot in položaj prekarca. Ampak po lastni želji, ne zato pa da delodajalci ne bi želeli zaposlovati.

Mogoče samo malo navežem še vprašanje. Malo v povezavi s študenti in agencijskim delom. Moj vir trdi, da je največji problem agencijskega dela, da ne delodajalec ne agencija, ne prevzemata nobene odgovornosti za delavca. Kakšno je vaše stališče na to?

Pri teh delodajalcih pri katerih se jaz vključujem je dejansko tako, da sem vključena zato, ker želijo imeti stvari urejene. Mogoče imam tu srečo, da dela s takšnimi, da tudi v primeru agencijskih delavcev zagotavljajo čisto vse pravice, kakor jih imajo njihovi zaposleni. Zdaj odločitev, zakaj se odločajo za delo preko agencij oz. za najem delovne sile preko agencije so različne. Ali gre tukaj za to, da dejansko imajo potem takšne, ker jih trg ne doseže pa od tam lahko dobijo večje število zaposlenih, za katere jim nekdo že dejansko vse prej uredi. In zaposlitvene razgovore in selekcijo in so iz tega naslova lahko potem prevzeti, k samemu uporabniku. Na drugi strani so to, zdaj bom rekla, neki višji profili, ki so na agencijah zato, ker svojo delo lahko dejansko opravljajo samo določen čas, kakor je za neko podjetje pa za nek projekt potrebno. Na tretjem mestu pa bi se lahko omenilo tudi tujo delovno silo, ki je že nekaj časa v Sloveniji, pa potem kroži med enimi in drugimi zaradi tega, da dejansko zagotavljajo te potrebe delavcev. Pri teh z agencijami sem delala s petimi oz. šestimi. Ta šesta je bila sicer bolj mičkena, pa so vseeno imeli več čas ljudi, ki smo jih lahko dobili, če smo jih res nujno rabili. Ampak tudi njihove pogodbe, glede tega, kar se tiče samega zagotavljanja teh vseh pravic iz naslova delovno pravne zakonodaje, so jih zagotavljali in so dejansko delodajalci pri teh podjetjih za katere delam jaz, spoštovali pravila in dejansko omogočali pravice enako. In zaposlenimi svojimi in tistimi, ki so bili napoteni k njim prek agencije.

Greva na naslednjo vprašanje oz trditev. Ne le, da so prekarni delavci socialno manj varni, ampak delajo v težjih delovnih pogojih, prav tako pa ne prejemajo raznih izobraževanj na področju varnosti in zdravja pri delu. To vodi delavce v socialno negotovost in stres, ki pa lahko vodita v duševne motnje (depresija, anksioznost,...). Slednja korelacija med prekarnim delom in duševnimi motnjami, kot posledico socialno negotovosti, je bila

dokazana, kljub temu pa se razne oblike prekarne delo povečujejo. Ali menite, da je obstoječa delovna zakonodaja ustrezna? Ali se vam zdi, da bi se morali o prekarne delu in duševnih stiskah prekarcev več pogovarjati (namenjati več pozornosti)?

Zdaj kar se tiče duševnih moten, teh depresij in anksioznosti. To se ne dogaja samo pri prekarne delavcih. To je področje, ki bi se ga moral lotiti široko za vse zaposlene. Eden izmed teh ukrepov, ki jih že sedanja zakonodaja ponuja je aktivnost na področju promocije zdravja, kjer bi lahko tudi inženirji s področja varnosti in zdravja pri delu, ti ki so za to odgovorni, veliko več pozornosti namenili temu pa samemu izobraževanju zaposlenih, tudi kar se tega tiče. Obvladovanju stresa, ustrezne komunikacije,... Temu se dejansko posveča premalo pozornosti. Zdaj prekarci, neprekarci. Jaz mislim, da so in ena in druga skupina, zdaj če jih že ločujemo, v zdajšnjem času zelo podvrženi stresu in dejansko vsem ostalim zadevam, ki iz tega ven izhajajo. Zdaj priznam, da nisem v zadnjem času preverjala kakšna je stopnja absentizma, iz tega naslova, zaradi nekih težav v smislu depresije in anksioznosti, ampak dejstvo je, da ta zadeva ni problematična samo na višji delovnih mestih, ampak se pokaže sedaj že tudi v samih proizvodnjah in pri »middle managementu«, zato ker se zahteve na vseh straneh na vseh straneh povečujejo. Delodajalci imajo zahteve s strani naročnikov, kupcev, poslovnih parterjev, vsi pritiskajo. Ve se, da je težava na trgu, glede pridobivanja določenih materialov, surovin in se to kaže, čez celotno verigo, do zadnjega zaposlenega v podjetju, pa ni treba, da je ravno prekarci. In tukaj bi lahko varstvo pri delu kot tako na splošno posvečalo več pozornosti in dejansko osveščalo vodstva podjetji, zakaj je to pomembno. Zdaj, podjetja, ki se odločajo za neke standarde kakovosti, sploh s področja varnosti in zdravja pri delu, lahko iz tega naslova kar precej velik korak naredijo naprej. In se pozna, ko se nekdo začne s tem ukvarjat. Se določene spremembe kar hitro vidijo. Kar se tiče pa razlike med prekarne in tistimi, ki imajo »normalno« zaposlitev, pa imajo mogoče stresa toliko več, ker rečeš, si malo manj siguren v določeno stvar. Ampak jaz kot kadrovska služba, ki delam za veliko podjetji, bom rekla nekdo ki ima zaposlitev za nedoločen čas, je lahko hitro brez. Tako da tukaj smo že daleč ven iz socializma, da bi rekli, da je vse lepo in prav in da bomo počakali. Zdaj imam primere iz javne uprave, ko vem, da bojo ljudje ostali brez služb, pa ne zaradi tega, ker bi jih tam ne želeli imet, ampak dejansko že par let ne izpolnjujejo obveznosti, tako kot bi jih morali. Pa govorimo o javni službi in zaposlitvi za nedoločen čas, pa je trenutno v slabši situaciji, kot nekdo, ki je prekarci. Tako da sta zmeraj dve plati in pa je odvisno od samih okoliščin odvisno kaj se komu dogaja pa zaradi česa.

Malo sva že navezala na naslednjo temo-socializem in socialno državo. Tako da, kar začniva naslednjo vprašanje. Prekarne delo je nastalo iz temeljev neoliberalističnega načela fleksibilnosti dela. To je pomenilo, da so oblasti začeli uvajati razne spremembe, kot so fleksibilnost plač, fleksibilnost delovne sile (lažji premik delovnega položaja delavca), časovna fleksibilnost (spremenljiv in nedoločen delovni čas), fleksibilnost lokacije

(delo zunaj podjetja – tudi doma) in pa fleksibilnost števila (spreminjanje števila zaposlenih in delovnih ur, ki so potrebne v določenem trenutku). Kaj menite o načelih neoliberalizma in kaj bo po vašem mnenju ta politika prinesla v prihodnosti?

Prej sem že začela govoriti glede same vzgoje in načina življenja, da si želimo svobode, da nihče noče biti omejen z nekimi mejami, ki jih postavljamo drugi, ampak samo tisti, ki si jih sami postavljamo. To je sicer zelo luščna stvar, ampak že pri sami vzgoji otrok vidiš, da se te meje kakorkoli gledamo; ali so »fajn« ali ne, nekje treva postaviti, in ta individualizem in bom rekla fleksibilnost v vseh področjih je včasih lahko tudi zelo nevaren. Zaradi tega, ker če smo vsi samo vsak za svojo stvar, skupen cilj zelo težko dosežemo. In pri zaposlovanju in pri doseganju nekih skupnih ciljev, je pri delodajalcev nujno potrebno, da se neke stvari »poklopijo« in da grejo v isto smer. In če delodajalec tega ne stori z načinom, da ima pri svojih zaposlenih neko zaupanje, zdaj govorim tudi o tem, da morajo dati tudi delavci svoje od sebe, zato da lahko delodajalec normalno dela, na drugi strani, pa mora tudi delodajalec nuditi tisto kar jim mora nuditi, zaradi tega, da se lahko počutijo varne, pa da lahko dejansko oddelajo za kar so se dejansko zaposlili pri njemu. Tako da tu je treba iti z roko v roki, kakor koli zadevo gledamo. Tudi če delodajalec zahteva neke nore stvari, pa je zaposlen ali pa je prekarec, reče »hvala lepa, ne grem se več«. Zelo zelo malo je tistih, zdaj če se pogovarjamo o mladih, ki trpijo in držijo na določenem delovnem mestu, če vejo da to ni zanje. Zelo hitro se podajo odpovedi, tudi s strani zaposlenih do delodajalcev. In je delodajalec tisti, ki obstane nekje, pa ima potrebo, da hitro zapolni določeno mesto. In tudi s takih primerih so tisti prekarci, ki vidijo možnost za hiter zaslužek, običajno na voljo. dokler se spet nekaj nekje ne obrne. Tako da, kar sem poudarili že prej. Dokler obema stranem to ustreza, je delo kot takšno, po načelih nekih lastnih prepričanj itn. zadeva zelo fina. Ko pa se zadeva nekje zalomi, bodisi zaradi samih napačnih odločitev ali pa poslovni težav, zaradi takšnih ali drugačnih stvari, finance, okolje v katerem se gibljejo, nedobave materiala, itn., pa se in na eni in na drugi strani vidi, da je to lahko težava. In zopet enako, in pri prekarcih in pri redno zaposleni. Tu hude razlike ni potrebno delati. Delamo hudo krivico eni ali pa drugi strani.

Kaj bo pa zadeva prinesla v prihodnosti? Če bo šlo takole naprej, se bo sistem tako kot se je že začel zasipati, tako ali tako sesul. Ker zadeva ne bo več zdržala in bo treba postaviti neke nove temelje in bo potrebno na novo začeti graditi, postaviti neke nove temelje. Te konjunktorni ciklusi, ki so na sedem let, pa če vemo, da je bila kriza 2008, smo e tako zdavnaj mimo. Mislim, bi se tako že vse moralo sesuti, če gledamo iz zgodovinskega vidika. Ampak nekaj se mora zgoditi, da bomo začeli drugače razmišljati. Korona je bila huda šola, pa ne vem, če je bila dosti močna, da bi se te korenite spremembe zgodile, da bi bili ljudje pripravljeni na te spremembe, da je treba včasih stopiti nazaj in se prilagoditi. Se mi zdi, da je še bolj potegnili v smer, kjer smo še bolj osredotočeni še bolj na to, da ima vsak svoj vrtilček urejen.

Prej ste malo omenjali tudi to, da je nekje treba meje postaviti. Sam v svoji nalogi omenjam tudi bivšega finančnega ministra Grčije, Yanisa Varoufakisa, ki trdi da ljudje imamo prepričanje, da kapitalizem in demokracija sobivata, da eno brez drugega ne gre. Čeprav vemo, da Singapur, ki velja za sicer zelo kapitalistično državo, pa osebna svoboda ljudi ni na najvišji ravni. Tudi Kitajska, ki sicer velja za komunistični režim, pa v bistvu sledi nekim principom kapitalizma in je tudi lahko rečemo ena vodilnih držav v gospodarstvu. Zakaj mislite, po vašem mnenju, da imajo ljudje to neko prepričanje, da ne moremo imeti demokracije, če zraven nimamo kapitalizma?

Če se osredotočimo samo na to, da kogarkoli vprašaš iz generacije naših staršev, ali pa naše generacije (okoli 40+), bo vsak rekel »najbolj fino nam je bilo, ko smo bili pod Titom«. In iz tega naslova, zakaj to prepričanje velja, nimam odgovora. Dejstvo je pa, da se je demokracijo zelo fino iti, če imaš za to pogoje in če imaš nivo samega življenja in življenjskih okoliščin, ki jih imaš postavljene. Neko okolje, kjer lahko razvijaš določene stvari. Potem se lahko greš in demokracije in kapitalizem. Če tega ni, je težko peljati in eno in drugo. Je pa demokracija kot takšna, ena izmed stvari, ki je zelo dobra, po drugi strani, pa dostikrat pripelje do tega, da rešitve niso do konca speljane. Če se pogovarjamo o tem, ali si nekdo želi močnega voditelja in bi zadeve »zrihtal«, tako kot bi si sam želel, pa na drugi strani, da bi se moralo o vseh stvareh pogajati, pa iskati najboljšo rešitev za vse, mislim, da ni enoznačnega odgovora, zaradi tega, ker je zelo odvisno od okoliščin, kakšen je ta voditelj, katerim zadevam bi posvečal pozornost, kaj je tisto s čimer bi vlekel naprej celotno družbo. In se kar vidi tudi pri teh državah, ki si jih omenil, da niso vse stvari tako super in dobre. In vprašanje, če bi si želeli pod takšnimi pogoji v Sloveniji živeti.

Ali mislite, da je prekarnost problem (post)modernih družb in zakaj da oziroma ne? In kako bi vi rešili slednji problem, če se s slednjim strinjate?

Zdaj, kar se tiče same prekarnosti oziroma povezanosti ostali zaposlenih, sva se tako že prej pogovarjala. Je problem, pa me samo zaradi prekarnosti, ampak že zaradi same družbe, ki tak problem dopušča in bom rekla zaradi na eni strani ugodnosti, ki jih ti imajo in na drugi strani usklajevanje in ene in druge strani. Reševanje problema, točno to kar sva se pogovarjala. Družba mora stopiti skupaj in nehati gledati samo vsak nase, ampak gledati na celotni razvoj in to, da je treba včasih del sebe žrtovati, zaradi tega, da se imamo lahko vsi skupaj dobro. Tudi kar se tiče samih odnosov med delodajalci in delavci, zdaj zopet, a so to »normlani« delavci ali prekarni, je zagotovo treba konkretnije opredeliti, kaj so naloge od nekoga, kaj se od njega pričakuje, pod kakšnimi pogoji je lahko naddrgrajen. To so zadeve, ki so v določenem času skoraj funkcionirale, pa je zadeva začela razpadati v smeri, ki je pripeljala do sem kjer smo sedaj, žal. In demokracija, kapitalizem, itn. Moramo si zagotoviti neke pogoje za dostojno življenje. Moramo si omogočiti neke pogoje, da lahko razvijamo določene stvari, spet pa je ta demokracija z nečem omejena, če se pogovarjamo o tem, kaj vse

je lahko demokratično. Nekje se ustavi – ne more vsak početi kar si želi in je treba upoštevati neke meje. Sama definicija človekovih pravic, do tam so, dokler ne omejuješ neke druge. Nekje se zadeve ustavijo. Vsega si ne moremo privoščiti. Sama družba kot taka ne more funkcionirati, če bi vsi delovali, kot sami individumi, žal ne gre. Pa tako bom rekla, socialna naša država, kot socialna, je včasih še preveč socialna. Iz tega naslova je na določenih področjih omogočenih res veliko pravic, ki jih nekateri s pridom izkoriščajo, »nasrkajo« pa tisti, ki bi potrebovali pomoč. In je tukaj sistem socialne varnosti zadeva, ki bi jo bilo treba najprej »razpihati«, pa preveriti ali so tisti, ki to prejemajo, upravičeni do prejemanja.